

MOSLIMS

begrip

CHRISTENEN

MAART 1998
JAARGANG 24 no. 2

*verenigd
in gebed*

begrip

BUREAUS VOOR ONTMOETING MET MOSLIMS

Katholieke Kerk in Nederland: Drs. L. van Oers, Cura Migratorum

Luybenstraat 17, 5211 BR Den Bosch. Tel. (+31) 073-6145159

Katholieke Kerk in België: S. Lambregs, pr.

Kastertstraat 19, B-3600 Genk, België. Tel. (+32) 089- 352 883

Ned. Herv. Kerk: Mevr. Josien Folbert, 'Ontmoeting met Moslims'

Postbus 203, 3830 AE Leusden. Tel. (+31) 033-4960328/4960329

Gereformeerde Kerken in Nederland: Drs. C. van 't Leven, Dienstencentrum GKN

Postbus 203, 3830 AE Leusden. Tel. (+31) 033-4960327

REDACTIE:

M. van den Boom

J. Folbert (contacten NHK)

S. Lambregs (contacten RKK, België)

N. Landman

L. van Oers (contacten RKK, Nederland)

C. van 't Leven (contacten GKN)

G. Speelman

K. Steenbrink (eindredactie)

e-mail ksteenbrin@ggl.ruu.nl

Uitgever, redactie en administratie:

'Cura Migratorum'

Luybenstraat 17

5211 BR Den Bosch

Tel. (+31) 073-6145159

Fax. (+31) 073-6131175

Tekeningen: F. Kalb

Abonnementen:

f 25,- / 450 Bfrs per jaar (5 nummers)

Losse nummers: f 6,50 / 120 Bfrs

Giro 4300211 tnv Begrip/Cura Migratorum

België: Kredietbank 453-0258581-69

tnv Begrip, Kastertstraat 19, 3600 Genk

Abonnementen kunnen elk gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd, tenzij vier weken voor het begin van het nieuwe kalenderjaar opgezegd.

Advertentietarieven op aanvraag.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

Op Internet te raadplegen als:

http://www.hhit.hsholland.nl/levonet/begrip_moslims_christenen

VERENIGD IN GEBED

Wat is het echte gesprek van moslims en christenen? Als zij met elkaar over God en over elkaar praten? Of juist als zij in elkaars nabijheid tot hun God spreken? Dan pas lijkt de weg ook contact te hebben met zijn eindpunt: wij zijn het immers niet zelf alleen die de brug tussen de vele geloven moeten slaan. Het echte inter-religieuze gesprek, dat werkelijk de gelovigen bindt, is het elkaar ontmoeten ten overstaan van de Ene Heer. Het dossier van dit nummer biedt een keuze uit ervaringen in Genk en Zwolle. In de KLEINE OECUMENE van katholieken en protestanten wordt dit steeds beter geleerd. In de GROTERE OECUMENE van christenen en moslims zijn we nog maar net op weg.

INHOUDSOPGAVE BEGRIP MAART 1998, JAARGANG 24 NO. 2

HET ISLAMITISCHE-CHRISTELIJKE LEERHUIS God heeft de wereld zozeer liefgehad (Jo 3:16) (Wiel Eggen)	50
DOSSIER: VERENIGD IN GEBED Suggesties en elementen om Bijbel en Koran te openen en aanwezig te zijn bij elkaars gebed (Simon Lambregs)	54
Het Zwolse Nieuwsjaarsgebed (Josien Folbert)	75
Jongeren voor een Nieuw Millenium (Cokkie van 't Leven)	80
Moslims in Europa	83
Boeken	89
Naar aanleiding van..	95
Cursussen en ontmoetingen	96

GOD HEEFT DE WERELD ZOZEER LIEFGEHAD

Want God heeft de wereld zozeer liefgehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder die in Hem gelooft, niet verloren gaat, maar eeuwig leven hebbe. (Jo 3:16)

Deze tekst uit het Johannes-evangelie heeft de laatste jaren onder Christenen tot in de kranten toe hete discussies opgeleverd, die op Moslims zowel vreemd als ook bekend moeten zijn overgekomen. Met het oog op een oecumenische synode in Graz werd heftig gedebatteerd over hoe God de verzoening van de wereld had bewerkt via de kruisdood van Jezus. Ongetwijfeld zijn mij enkele bijdragen aan dit debat ontgaan. Maar voor zover ik kon nagaan, werd er nauwelijks aandacht geschonken aan de moslim bezwaren tegen dit spreken over Jezus' kruisdood. De Koran lijkt toch een heel andere boodschap te hebben over het verscheiden van de profeet Jezus ('Isa) dan de christelijke leer?

Godsdienstwetenschappers menen dan ook dat dit geschilpunt tussen de twee religies wel altijd onoplosbaar zal blijven. Worden Christenen immers niet geacht Jezus' kruisdood te zien als het ware moment van de Gods liefdevolle verlossing en dit te belijden als de kern van hun geloof? Zo luidt immers de gangbare leer, ook al zullen de theologen daar vaak onmiddellijk aan toevoegen, dat niet om het kruisoffer als zodanig gaat. Zij wijzen erop het christelijk geloof allereerst Gods aanvaarding van Jezus' levensoffer betreft, ofwel: diens opwekking van de dood. Op dit punt nu zijn er steeds meer stemmen die de tegenstelling tussen de Christenen en Moslims kleiner achten dan vaak aangenomen wordt, of ze zelfs bij nader toezien maar schijn noemen. Dit is een gevoelige zaak.

Wij weten dat de christelijke wereld in Mohammeds tijd hierover, en over de ermee samenhangende visie op Jezus' identiteit, sterk verscheurd was geraakt. Maar de Islam-historici die de teksten van de Koran over Jezus willen lezen als Mohammeds poging om daarin tussen beiden te komen, vinden daar terecht geen gehoor voor. Mohammed was immers geen professor, die een aantal theorieën naast elkaar legde, om er zijn eigen visie op te geven. Integendeel, hij was een geïnspireerd man die tijdens zijn meditatief gebed een boodschap ontving over wie deze profeet 'Isa nu eigenlijk geweest is in de ogen van God. Hoewel Mohammed de verwarring onder de Christenen kende, was zijn openbaring meer dan een poging om te bemiddelen. Christenen doen er dan ook goed aan om bij al hun interne conflicten serieuze aandacht te geven aan deze openbaring in de Koran, als een woord Gods over de redding die Jezus brengt.

Alvorens dat te doen (en zonder te pretenderen hierover het laatste woord te kunnen zeggen) moeten we eerst de verwarring in het christelijk kamp eerlijk onder ogen zien. Als we het volksgeloof beluisteren, kan de gangbare visie als volgt in simpele woorden samengevat worden. Door de zonde is God erg verbolgen geraakt en verdient de mensheid zware straf; nu besluit God zijn eigen woede te bekoelen door die straf te laten uitboeten door het lijden en de dood van zijn Zoon, in de persoon van de rechtvaardige.

dige mens Jezus die de vergeving wint door zijn gehoorzaamheid aan dit plan: door zijn leven te geven voor de zonden van alle mensen verlost hij de mensheid, wat bewezen wordt doordat God hem van de dood doet opstaan. Uiteraard hebben theologen in de loop der eeuwen talloze nuances aangebracht in deze visie. Maar in grote lijnen is dit toch de visie die is blijven leven onder de gelovigen. En de conclusie die daaruit getrokken wordt, is dan dat individuen mogen rekenen op Gods vergevende genade, als zij zich bij Jezus aansluiten en zich laten dopen.

De meeste critici van de kerken hebben vooral bezwaar tegen het laatste, omdat ze vinden dat kerken niet moeten proberen op die manier leden te werven, waar de Bijbel duidelijk zegt dat Jezus voor allen gestorven is en iedereen dus kan delen in de genade die hij verdiend heeft. Maar in een ontmoeting met Moslims werkt dit niet en is het eerder het begin van het argument dat vragen oproept.

De ware vraag die beide religies bezig moet houden, is niet wat er nu eigenlijk met Jezus (of met Mohammed) gebeurd is, maar wie die God is in wie wij zeggen te geloven. Want wat Christenen ook over de verlossing en de kruisdood denken, ze kunnen nooit beweren dat Jezus daarmee God gedwongen heeft om - tegen Zijn zin in - aan de mensen genade te verlenen. Iedereen die denkt dat God zo door Jezus schaakmat gezet is, weerspreekt de Bijbel. Dus we blijven met de vraag zitten hoe God zelf kwaad kan zijn en de mens wil straffen, en tegelijkertijd met heel zijn wezen barmhartig en vergevingsgezind kan zijn. Dit is een vraag die Christenen en Moslims in gelijke mate bezighoudt.

De tekst van Jo 3:16 die zegt dat God de wereld zozeer heeft liefgehad dat Hij zijn enige Zoon gegeven heeft (in de persoon van Jezus) lijkt de twee religies definitief uit elkaar te drijven. Allereerst wordt Jezus hier als Gods Zoon aangeduid en bovendien wordt er gesuggereerd dat Jezus door God opgeofferd is ten dode toe.

dienen we onszelf te distantïeren van ons verlangen om als een fotograaf van de pers naar Golgotha te racen

Maar hoe vreemd dit ook moge klinken, precies deze twee punten verenigen de twee religies meer dan dat ze hen scheiden. Om dit te zien dienen we onszelf te distantiëren van ons verlangen om als een fotograaf van de pers naar Golgotha te racen en op de plaat vast te leggen wat er zichtbaar gebeurt. Voor zowel de Bijbel als de Koran is het voornaamste dat God Jezus aan de dood ontrukkt heeft, ongeacht welke woorden daarvoor gebruikt zijn. Jezus is uit de dode opgewekt, zeggen de Christenen, en de evangelies vertellen ons dat Jezus geloofde dat Hij niet onherroepelijk aan de dood prijsgegeven zou worden. Dat betekent zeker niet dat zijn lijden, het gevecht met de leiders van het volk en de ogenschijnlijke nederlaag daarom minder bitter waren. Hij heeft intens geleden, zowel aan zijn wonden, als vooral ook aan het falen van zijn poging om het volk van zijn dwaalwegen te bekeren. Gods liefde liet Jezus die intens droevige weg gaan, net zoals menig profeet voor hem. Waar het verschil tussen Christenen en Moslims komt, is de vraag tot hoever God dit toeliet. Dit is niet een vraag voor een fotograaf op de berg Golgotha. Het is een vraag aan ieder van ons: als wij in God geloven, en ons inzetten voor zijn waarheid en gerechtigheid, zal ons einde dan bestaan in totale vernietiging en wanhoop? En wat als onze inzet op niets lijkt uit te lopen en in chaos eindigt? Zoals Moslims geloven dat op het einde van zijn leven ook Mohammed, na een harde en moeilijke weg, in het geloof verenigd werd met andere profeten en zo ten hemel opsteeg, zo geloven ze ook de tekst van de Koran dat God Jezus niet totaal aan de dood overgeleverd heeft. Juist omdat Hij Zijn geliefde dienaar niet prijs kon geven. Wat kan het dan betekenen, als Johannes zegt dat God Jezus opgegeven heeft uit liefde voor de wereld? Jezus was enig in Gods ogen vanwege die totale overgave aan Zijn eeuwige wil en de dienstbaarheid aan Zijn sturende aanwezigheid in de wereld.

Maar die dienstbaarheid betekende onherroepelijk strijd en conflict met de zondige wereld, die Gods wil van liefde en onzelfzuchtige toewijding niet wenste te aanvaarden. Om die wereld te winnen en te bevrijden heeft God Zijn dienaar Jezus de weg laten gaan van die strijd tot het uiterste toe. Zijn liefde voor Jezus heeft Hem niet doen ingrijpen, om die dramatische gang te verzachten. Daarmee zou de boodschap die de wereld diende te ontvangen immers vertekend zou worden. De profeet 'Isa mocht zijn boodschap bekrachtigen, met allerlei tekenen en wonderen, maar hij mocht nooit zijn eigen belang verkiezen boven de boodschap van Gods recht en genade die hij moest verkondigen, uit liefde tot God en de wereld. Het ging dus niet over een God die kwaad was en besloot zijn eigen woede te bekoelen door de dood van zijn enige Zoon. Zoiets is een verwarrende gedachte, die Moslims terecht verwerpen en die Christenen ook moeten afwijzen.

Om een beter begrip te krijgen kunnen we een Arabisch begrip aanhalen dat een belangrijke rol in de Islam speelt: *nasihah*. Hoewel dit begrip meestal beperkt wordt tot 'advies aan de politieke leiders', is het in feite de roeping die elke gelovige heeft om de medemens via religieus advies op de weg naar God te helpen. In die zin is het verwant aan de titel van *nadhir*, waarmee Mohammed in eerste aanleg aangeduid werd (K 74:2), als degene die gemaand wordt om op te staan en zijn volk te gaan waarschuwen. Van Jezus wordt het eveneens gezegd dat hij heel zijn leven eraan gewijd heeft om mensen in woord en daad te tonen wat het betekent om zich te schikken naar de wet van liefde en genade, die de grondslag vormt van Gods schepping. Alle eigenbelang ondergeschikt maken aan die liefde en zich geheel te schikken naar Gods wet van barmhartigheid, dat is zoals *islam* omschreven kan worden, in de geest van *nasihah* als stichting en vorming van de medemens. Dat is wat Jezus' leven beheers-

te; en dat drukt uit wat het zeggen wil dat God recht en genade wil, en niet offers. Wat de Bijbel en de Koran beide zeggen, is dat God Jezus geïnspireerd (begeesterd) en ertoe aangezet heeft om die taak van *nasiha* tot het uiterste uit te voeren, met alle bittere strijd die ermee gepaard ging. Twisten over de vraag wanneer precies God heeft ingegrepen en deze profeet boven de absolute vernietiging opgeheven heeft is een verraad, als het ons verhindert te zien dat onze verlossing enkel kan komen van ons delen in de toewijding aan Gods wil, die de *nasiha* van Jezus kenmerkte. Want uit liefde tot de wereld heeft God de profeet tot de uiterste trouw gedreven, vanaf zijn prilste jeugd en zelfs - zoals door beide boeken aangegeven wordt - vanaf zijn ontvangenis.

De persoon die ons dit het best duidelijk kan maken is ongetwijfeld Maria, zij die aan het begin en het einde van Jezus' leven gestaan heeft. Zij heeft ja gezegd op de vraag of zij moeder wilde zijn van een zoon die geheel "van God" was en gedreven werd door de Geest om zich te wijden aan Gods liefdeswet. Zij besefte welke strijd dat moest inhouden als hij hieraan trouw wilde zijn, en welk lijden dat ook voor haar zou betekenen. Hij zou in Gods Geest delen, niet alleen om allerlei wonderwerken te verrichten, maar vooral om de wereld te leren wat het inhoudt te leven volgens die liefdeswet. De Koran toont een diep respect voor haar gelovige moed om hier ja tegen te zeggen, en K 4:156-159 is allereerst een troost voor de bedroefde moeder tegenover wat de leiders van haar volk hem hebben willen aandoen. Hun snoeven dat zij hem aan het kruis gedood hebben is vals, want in feite heeft God hem tot Zichzelf opgeheven en voor goed in macht gesteld. Deze tekst, die zoveel gekijf heeft veroorzaakt in de geschiedenis, is dus allereerst een liefdevolle bevestiging aan Maria dat Jezus onherroepelijk door God bemind en verheven is. Dat deze tekst door Moslims gebruikt is om de christelijke leer te bestrijden, is wel

begrijpelijk maar ook erg te betreuren. Want beide partijen hebben zich in die strijd gedragen zoals de Joodse leiders, die niet wilden begrijpen wat God via deze unieke profeet zocht te bewerken. Door van Jezus die uiterste *nasiha* te vragen uit liefde voor de wereld, wilde Hij de mensheid te tonen wat het betekent zich te schikken naar de scheppingswet van liefde en genade. Dat K 4:156 zich tot Maria richt betekent waarschijnlijk dat zij onder alle leerlingen de enige is geweest, die begrepen heeft wat God wilde, toen Hij haar medewerking vroeg in de zending van iemand die echt Zijn zoon zou zijn, omdat hij Zijn wil zou volbrengen voor de werelds heil. Tot haar groot verdriet zullen Christenen en Moslems beiden moeten erkennen dat zij dit na bijna twee duizend jaar nog steeds niet helemaal begrepen hebben.

Wiel Eggen

SUGGESTIES EN ELEMENTEN OM BIJBEL EN KORAN TE OPENEN EN AANWEZIG TE ZIJN BIJ ELKAARS GEBED

Dit nummer van Begrip wil suggesties en elementen aanreiken om samen met christenen en moslims de Bijbel en de Koran te openen en wederkerig met eerbied te beluisteren en samen aanwezig te zijn bij elkaars gebed. Deze laatste term 'aanwezig zijn bij elkaars gebed' is de uitdrukking en de methode die gebruikt werd bij de Ontmoeting van de Wereldgodsdiensten in Assisi op 27 oktober 1986 op uitnodiging van Paus Johannes-Paulus II. In die 'geest van Assisi 1986', toen vertegenwoordigers van wereldgodsdiensten een dag van vasten, reciteren van hun heilige geschriften en van hun gebeden samen doorbrachten zijn deze teksten samen gekozen en gegroeid in een jarenlange praktijk.

De aangereikte keuze-teksten rondom precieze thema's zijn namelijk gebruikt en getoetst in de praktijk door moslims en christenen van de Dialooggroep Moslims-Christenen van de Abrahamhuiswerking in Genk (Belgisch Limburg). Sedert de Golfoorlog van 1991 is elk jaar van de voorbije zeven jaar een 'interreligieuze vredeswake' gehouden van ongeveer één uur, telkens op de eerste vrijdag van oktober (rond Franciscusdag) als teken van godsdienstige verbondenheid van de Kinderen van Abraham in Genk. Door het jaar zijn korte waken (20-tal minuten) ingebouwd bij 'leerhuisgesprekken rond Bijbel en Koran' in onze werking, waarvan ook neerslag.

De teksten zijn enerzijds door de christenen en anderzijds door de moslims gekozen en samen in uitvoerige gebedswakes gestalte gegeven. Dit model van samenkomen ging altijd tevens gepaard met ontmoeting en/of gesprek in het teken van het aangebrachte thema.

Het uitgangspunt

Een godsdienst is te kennen en te waarderen aan zijn Geschriften en aan zijn gebed.

Wil je een gelovige van een andere belijdenis echt leren kennen omdat je haar of hem als de je zuster en broeder in geloof, samen staande voor God, werkelijk liefhebt, probeer dan met wederkerige eerbied haar/zijn en jouw gebed te beluisteren en toon je eerbied voor hun heilige geschriften.

Godsdienst is een hefboom om aan de wereld te werken naast het politieke, sociale, economische, wetenschappelijke en handelsgebeuren van de wereld. De godsdienst is één van de basisbehoeften van elke mens naast zijn materiële en psychologische en filosofische basisbehoeften.

En binnen elke de godsdienst is het zelfverstaan van de Geschriften en het daarop aansluitend gebed het handvat om deze hefboom vast te grijpen, deze basisbehoefte te vervullen en het meest specifieke godsdienstige element. Het ritueel van woord en wederwoord en daarmee gepaard gaande symbolische handelingen helpen de gelovige de wereld te bekijken en vast te nemen vanuit het oogpunt van God, zoals Hij schepping en mens ziet en gelijktijdig vanuit elke mens die zichzelf mag zijn zoals God hem geschapen heeft.

De teksten en suggesties die wij aanbieden zijn ontstaan en vertrokken vanuit dit uitgangspunt: christenen hebben de teksten van de christenen gekozen en samengesteld, en de moslims kozen de teksten van de moslims.

Kunnen moslims en christenen met elkaar samen bidden?

Als men met 'met elkaar samen bidden' zou verstaan dat wij samen de gebeden die de ander heeft aangeboden hebben gebeden, dan moeten we zeggen: neen. Wij hebben in de voorbije zeven jaar niet elkaars gebeden ons 'toegeëigend' door de teksten van elkaar uit te spreken. We maken ook een heel duidelijk onderscheid tussen een protestantse gebedsdienst en een rituele liturgische viering van rooms-katholieken of orthodoxen enerzijds en daartegenover het rituele gebed van de moslims anderzijds. Het rituele gebed van elk van de godsdiensten staat geheel los van elkaar en kan zeker niet samen verricht worden. Voor de moslims zou daarbij de rituele wassing moeten plaatsvinden en voor bijvoorbeeld de Rooms-Katholieke en Orthodoxe christenen in onze Abrahamhuiswerking is een volledige deelname aan een eucharistie of liturgie door andersgelovigen immers eveneens niet mogelijk.

En toch: samen in een interreligieuze ruimte gaan staan!

Niettemin is het mogelijk mits goede afspraken en een gedegen praktische organisatie de dialoog van het samenleven van moslims en christenen in de wijken, gemeenten en parochies van dorpen en steden te versterken en te ondersteunen door zulke tekens van 'aanwezig zijn bij het beluisteren van elkaars heilige teksten en elkaars gebed'. Wij articuleren aldus en maken voor elkaar zichtbaar met godsdienstige rituelen wat in de dagelijkse interreligieuze communicatieve ruimte al aanwezig is. Wij tonen dat godsdiensten, hier twee van de drie abrahamitische godsdiensten (islam en christendom naast het jodendom), samen voor God in gebed kunnen staan en alzo transculturele bewerkers van vrede en begrip zijn.

Wie nodigt uit?

Het is goed dat christenen de eerste stap zetten en gaan uitnodigen in de nabije moskee bijvoorbeeld die nabij hun parochie of christengemeente gelegen is. In het groepje dat daartoe naar de moskeevoorzitter of de imam gaat is het goed dat één of meer mensen zijn die reeds contacten hebben met moslims in hun buurt of op hun werkmidden bijvoorbeeld; of dat men samen met bekende moslim-brugpersonen gaat die U en de imam kennen. Zulke mensen kunnen de brug leggen.

Maar het is niet goed het alleen als een kant-en-klaar gebeuren te zien waar de moslims die men uitnodigt alleen maar hoeven in te stappen met de vraag 'om mee te doen'.

Daarom bouwt men best samen de samenkomst op, met bij voorbeeld deze suggesties als mogelijke leidraad en met het samen vastleggen van datum, uur en alle modaliteiten van inhoud en verloop.

Men kan ook natuurlijk andere lezingen overeenkomen.

Waar, op welke plaats, nodig je uit?

Het is goed dat men probeert te bespreken waar men samenkomt: ofwel op een neutrale plaats voor beide, ofwel afwisselend in elkaars gebedsplaatsen voor de wake met een aansluitende ontmoeting in een aparte ontmoetingsruimte (zaal of lokaal), ofwel in een ontmoetingsruimte waar zowel de korte wake als de ontmoeting doorgaat. Een neutrale zaal heeft het voordeel dat de drempel voor beide zijden even hoog is. Intellectuelen hebben geen moeite om in elkaars gebedsruimten te gaan, maar gewone gelovigen dikwijls wel.

Het is zinvol, indien men elkaar nog nooit uitgenodigd heeft, bij eventueel gebeuren in of in de nabijheid van de gebedsplaatsen, daarover uitleg te voorzien vanwege de ontvangende groep aan de bezoekende groep. Spreek dan daarvoor tijd af.

Schep een gebedsruimte als het in een

neutrale plaats doorgaat (doe dat trouwens ook elders): geef bijbel en Koran een gelijkwaardige plaats maar plaats geen kaarsen, zeker geen Paaskaars. Maak afspraken over wat kan of niet kan.

Hoe nodig je uit?

Men gaat persoonlijk uitnodigen met enkele mensen namens de parochie, gemeente, gemeenschap of groep, na best een voorafgaand telefonisch of gesproken contact van een brugpersoon. Men vergeet niet na het bezoek het nog eens met een best persoonlijk contact te bevestigen: men gaat van beide zijden niet van alleen over de drempels die ons scheiden stapen.

Men kan de definitieve afspraken uitwerken met een bruggroepje en de afspraken op papier zetten in de vorm van een uitgebreidere uitnodiging.

De vormgeving

Het thema van elke wake kan bepaald worden door een concrete gezamenlijke actie die men voert, een bijzonder gebeuren of als afgesproken onderwerp.

Gebedskledij kan indien het erkende voorgangers zijn (een priester, dominee en imam bv), maar men dient het af te spreken. Indien de ene het niet doet, dan ook niet de andere: het is immers geen ritueel gebed. Mannen en vrouwen gelieven zich bij het voor gaan decent te kleden.

Meebidden met de andere gelovigen doet men niet: moslims bidden apart, christenen bidden apart. Denk er aan de deelnemers daarop attent te maken. De moslims bidden in het Arabisch, de Nederlandse vertaling is of kan afgedrukt worden in een boekje.

De **Al Fatiha** wordt door een erkende voorganger, bv een imam, gebeden of gezongen in het arabisch. Hij is zeer zinvol als begingebied bij elke wake, omdat elk moslimgebed ermee begint.

De lezingen zijn het centrale deel van de

wake: kies ze goed en bespreek ze vooraf zoals boven voorgesteld. De lezing uit de Koran wordt zeker in het Arabisch gelezen met vertaling erbij afgedrukt in het Nederlands. Dit is teken van erkenning.

Indien men een **symboolhandeling** wenst te doen moet men ze uitleggen aan elkaar. Moslimgelovigen zijn hiermee niet vertrouwd in hun gebedsgebeuren.

Liederen in Turks en Arabisch zijn natuurlijk zinvol. Vraag evenwel steeds de vertaling erbij en druk af. Leg ook ieders liederen aan de andere zijde uit bij de voorbereiding.

Men spreekt ook de **zitplaats van mannen en vrouwen** af. Strikt genomen kan men gemengd zitten, maar er zijn moslimgemeenschappen die de zitplaatsen van mannen en vrouwen willen scheiden, ook in zulke wake.

Tenslotte: vergeet niet om achteraf een **evaluatie** te houden om de opgedane ervaring van 'gezamenlijke actie en/of van gezamenlijk aanwezig zijn bij elkaar gebed' te bespreken en er uit te leren voor de toekomst.

Samen in stilte voor God gaan staan

Hier geven wij u twee ervaringen bij de hiernavolgende wakes.

Meerdere jaren hadden we het model ontwikkeld om elk jaar op 25 januari, in de RK-Dag van Paulus-bekering en slotdag van de Oecumenische Gebedsweek van de christenen, met christenen van verschillende kerken en moslims van verschillende moskeegemeenschappen een kerken en moskeeëntocht te houden. In elk gebedshuis werd halt gehouden, uitleg gegeven, en dan tien minuten voor stil gebed voorzien. Op de laatste plaats was dan een ontvangst voorzien.

We hebben de gewoonte om elk van onze gemengde samenkomsten van christenen en moslims steeds te beëindigen met drie minuten stil gebed, waarin moslims en christenen elk op hun wijze en hun tradities tot God kunnen spreken.

Ook deze twee modellen is 'aanwezig zijn bij elkaars gebed': zij geven de aanwezigen de ruimte zichzelf te zijn en toch samen voor God te staan.

* Onze oprechte wens: God de Almachtige en Barmhartige zij U genadig en zegene U bij het schone en uiterst zinvol

initiatief dat u wil nemen waarbij christenen en moslims doen wat gezamenlijk kan in wat hen het meest eigen is, het gebed: samen eerbiedig aanwezig zijn bij elkaars gebed en het eerbiedig beluisteren van elkaars Heilige Schriften.

SUGGESTIES VOOR DE OPBOUW VAN EEN WAKE

Als lijn voor elke wake stellen we voor om er een vast en vertrouwd model van te maken voor elkaar. Wij geven u het model waarmee wij vertrouwd zijn geworden. U kan zelf desgewenst andere hoofdlijnen samen vastleggen. Dit model geeft de mogelijkheid dat men een ritueel schept waarin men naar verloop van tijd samen binnentreedt, en men hoeft niet altijd onder druk te staan om weer volledig creatief te moeten zijn. De hoofdlijnen kunnen er daarom bijvoorbeeld elke keer als hiernavolgend uitzien.

1. Een begroeting en duiding van het thema en het gebed door zowel een moslim als een christen. De eventuele gastgemeenschap verwelkomt.

2. Een openingslied dat het thema kan onderlijnen.

3. Openingsgebed: van christelijke zijde: een psalm (zonder trinitaire doxologie, tenzij besproken); altijd Al Fatiha, door de moslims: dit is de openingssoera van de Koran die de moslims bij elk gebed als opening bidden. Hij is daarom ook in onze waken zeer geschikt.

4. Dienst van het Woord:

a. Met lezingen uit Bijbel en Koran. Twee parallel-teksten: één uit Bijbel, één uit Koran. Geen christologische teksten van christelijke zijde, maar teksten die uniciteit van God onderlijnen. Geen polemiserende teksten van beide zijden.

b. Korte overweging of bezinning (4-tal minuten elk) van christelijke zijde én van moslimzijde.

c. Afsluitend bezinnend lied (moslims of christenen) dat het thema herhaalt.

5. Dienst van het Gebed.

Door de christenen: gebeden van het volk, vooraf geformuleerd en besloten met het Onze Vader.

Door de moslims een soera door hen aangebracht, met eventueel door hen geformuleerd gebed, en besloten met de Al Fatiha.

6. Een zendingsgebeuren:

een vredeswens-uitwisseling met elkaar, met (eventueel) een symbool-handeling, die werd afgesproken in kader van het thema;

een slotlied met een eventuele omhaling voor een samengekozen project voor armen;

een slotzegenwens door voorgangers van moslim- en christelijke zijde, met uitnodiging tot ontmoeting.

ABRAHAMITISCHE GROET

'Wees zo welwillend, Heer, uw dienaar niet voorbij te gaan !'
(Gen.18,3b)

WEERKERENDE 'VASTE GEBEDEN EN LIEDEREN' DIE EEN INTERRELIGIEUZE WAKE EEN VORM VAN 'RITUEEL' EN 'HERKENNING' GEVEN

1. Decor-schepping van gebedsruimte

Als decor-stelling kan met de Bijbel en de Koran op een lezenaar of op een versierde tafel samen open leggen. Men legge nooit de één hoger dan de ander, of de één op de ander, uit eerbied voor elkaar.

2. Openingsliederen

Door de christenen: Alle Kerken vinden zeker in hun liederschat aan het thema aangepaste liederen. In het openingslied geven zij telkens een aanzet voor het thema. Enkele mogelijkheden worden bij elk thema aangegeven.

3. Openingsgebed

Men kan in het openingsgebed het thema aanbrengen, maar men kan ook een algemeen openingsgebed aannemen. Daarvoor vindt U hierbij twee aanwijzingen, één van christelijke zijde, en één van moslimzijde. Van christelijke zijde vermijde men trinitaire noch christologische doxologieën aan te brengen tenzij dit is besproken.

Openingsgebed door de Christenen.

V. God, kom mij te hulp.

A. Heer, haast U mij te helpen.

(eventueel toevoegend, mits afspraak met elkaar:)

V. Eer aan de Vader, de Zoon en de Geest.

A. Zoals het was in het begin en nu en altijd

en in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Openingsgebed door de moslims:

Al Fatiha (wordt in arabisch gebeden door imam of door moslimgemeenschap erkende voorganger).

In de naam van God, de Barmhartige Erbarmer; Lof aan Allah, de Heer der wereldwezens; De Barmhartige Erbarmer; De Heerser

op de dag des Gerichts; U dienen wij, U vragen wij om bijstand; Leid ons langs het rechtgebaande pad, het pad dergenen wie Gij Uw weldaden schenkt; over wie geen toorn is en die niet dwalen. (Amen).

4. Lieder en bij de dienst van het Woord

Een oproep tot luisteren: De Heilige Boeken kunnen worden aangebracht door een christen en een moslim ipv ze neer te leggen vooraf. Onderwijl kunnen dan de christenen zingen:

'Laat ons luisteren'. (psalm 85,11)

Lid uit het Oecumenisch Proces (Bazel 1989)

of bv. 'God heeft het eerste woord'

Moslimgebed na lezingen:

(indien men het voorziet): gebed uit de Al-Baqarah-Soera, Soera 2, 287.

Allah belast geen ziel boven haar vermogen.

Voor haar is wat zij verdient en tegen haar is ook wat zij verdient.

Onze Heer, straf ons niet als wij vergeten of een fout hebben begaan. Heer, en belast ons niet, zoals Gij degenen, die voor ons waren hebt belast; onze Heer belast ons niet met datgene, waarvoor wij de kracht niet hebben (het te dragen), wis onze fouten uit en schenk ons vergiffenis en wees ons barmhartig; Gij zijt onze Meester, help ons daarom tegen het ongelovige volk.

Lied als afsluiting lezingendienst

Indien uitnodiging tot luisteren een christelijk lied is kan afsluiting van lezingendienst een moslimlied zijn.

Eerste mogelijkheid: Een loflied van Yunus Emre: *met alle mensen voor God en de Schepping*. (Vele Turkse moslims kennen dit lied)

Met de bergen en de stenen,
zal ik U aanroepen, Heer, O Heer!

Met de vogels in de vroege dageraad,
zal ik U aanroepen, Heer, O Heer !

Met Jezus in de hemel,
met Mozes op de berg Sinaï,
en met de staf in zijn hand,
zal ik U aanroepen, Heer, O Heer !

Yunus zingt in verschillende talen,
met tortelduiven en nachtegalen,
met de dienaren die U liefhebben,
zal ik U aanroepen, Heer, o Heer !

* Mogelijk ander lied van de moslims.
(gekend bij zowel Marokkaanse als Turkse moslims)

Tekbir (Lied van de Enige, de Ene God)

Allah is de Allergrootste; (2x)
er is maar één God die zal aanbeden worden.
Allah is de Allergrootste; (2x)
Lof aan Hem!

5. Dienst van het gebed

a. Door de Christenen: Gebeden van het Volk. [Men kan telkens op dezelfde wijze dit 'universele gebed' inleiden. Men zal geen gebed improviseren maar alles geschreven voorbereiden. Mogelijke weerkerende antwoordrefreinen zie de liederchat van Taizé: Kyrie eleison; etc. Altijd besluit men met 'Onze Vader', door alle christenen samen gebeden. Men kan de tekst altijd afdrukken zodat ook moslims mee kunnen volgen tijdens het gebed van de christenen.]

b. Gebed door een moslim-voorganger voorgebeden. [In arabisch wordt de Soera gereciteerd, afsluitend in Nederlands eventueel volgt tekst:

O Allah, in Uw Heilig Boek, de Koran, zegt Gij: (Soera Al Imran, soera 3,114-115.) 114. Zij zijn niet allen gelijk. Onder de mensen van het Boek is een oprechte groep, die het woord van Allah onderhoudt, niet machtig wil zijn en zich met het gelaat naar de aarde wendt. 115. Zij geloven in Allah en in de laatste dag, gebieden het goede en verbieden het kwade en wedijveren met elkander in goede wer-

ken. Zij behoren tot de rechtvaardigen.

* (door moslim in Nederlands gebeden, of eventueel eigen geformuleerd gebed:)

O God, wij zijn allen mensen van het Boek. Wij willen daarom met U en met deze christenen in liefde en respect, begrip en verdraagzaamheid, met burenen en in vriendschap samen leven. Wij willen samen met hen in vrede en eenheid verder leven. Wij willen samenwerken, samen moe worden en ons samen inzetten. De gaven die U ons heeft geschonken willen wij samen delen en dit land samen verdedigen en hoger op brengen. O God, aanvaard onze gebeden en laat ons in dit streven succesvol zijn. Amen.

* De Al Fatiha (zie bij aanvang) wordt tot slot in arabisch herhaald.

6. Zendingen gebeuren en vredewens aan elkaar

Vredewens-lied: 'Vrede en alle goeds' (de vredewens van Sint Franciscus, Liedbundel Pax Christi-Vlaanderen) of een ander gekozen Vredeslied uit de liederchat van de eigen kerkgemeenschap.

Men kan een symbolisch gebaar stellen (wordt bij elk thema aangegeven als suggestie);

Men nodigt met eigen woorden uit tot ontmoeting. Dit gebeurt best door de voorganger van de gastgemeenschap.

Overzicht van de vier thema's welke in dit nummer worden uitgewerkt:

1. *Kinderen van Abraham en de gastvrijheid*
2. *Verzoening: Begrip en Barmhartigheid*
3. *Als Moslims en Christenen vasten..*
4. *Het Offer en de gehoorzaamheid van Abraham*

Andere thema's die gebruikt zijn bij de Abrahamhuis-Vredeswaken in Genk kunnen bij de redactie worden opgevraagd. Men kan daar ook de vollediger uitwerking van deze thema's verkrijgen.

THEMA I. KINDEREN VAN ABRAHAM EN DE GASTVRIJHEID

Drie verhalen van gastvrijheid: de gastvrijheid van Abraham, Franciscus en Maria.

* Vooraf: de drie verhalen kan men ook afzonderlijk stellen. Elk van de figuren wordt hier benadrukt in zijn openheid en gastvrijheid voor God en medemensen. Men kan er eventueel ook drie afzonderlijke samenkomsten aan besteden.

* Thema-duiding. De wederkerige gastvrijheid is het eerste en centrale gegeven van elke abrahamitische ontmoeting, omdat het één der centrale thema's is in het leven van Abraham/Ibrahim. 'Hij ontving in zijn gasten God' zeggen christenen, 'engelen' zeggen moslims. Als moslims en christenen elkaar gastvrij willen ontvangen en aanvaarden gaan ze in de eeuwenoude tradities staan van hun geloofsgeschiedenis. Zij kunnen daarbij ook samen opkijken naar Abraham. Zij tonen dat zij elkaar willen leren kennen en waarderen, zij nodigen elkaar uit om met Gods Hulp samen te leven en samen te werken aan de wereld die God hen samen heeft gegeven om de Lof van de Ene Ware God te verkondigen.

In de lijn van de gastvrijheid van Abraham staat heel in het bijzonder ook de gastvrijheid die Maria/Myriam heeft gehad voor de engel Gabriël bij diens boodschap dat zij de moeder van Jezus/Isa zou worden.

In de loop van de gemeenschappelijke geschiedenis van christenen en moslims kan ook de gekende Godsvriend Franciscus tot voorbeeld strekken. In een tijd van vijandsbeelden en gewelddadig conflictdenken gaat hij 'de vijand' tegemoet in de geest van de gastvrijheid van Abraham en Maria/ Myriam: hij ziet hem als kind van God en broeder in Gods Naam.

1. Opening van de dienst

Begroeting door gastgemeenschap en voorgangers(sters). Het thema van de wake kan kort geduid worden.

Lied en vredewens naar keuze uitgesproken door voorgangers.

Openingsgebed door de christenen:

V: Almachtige Enige en ware God,

Gij zijt de oorsprong van al wat goed is en zonder uw kracht komt niets in ons en in de schepping tot stand.

Alle chr.: Open onze harten voor Uw Woord. Geef dat we open komen voor Uw boodschap die wil uitnodigen tot gastvrijheid voor U en

voor elkaar in de voetsporen van Abraham.
V: Wees welkom in ons midden, God, Heer van alle mensen en van de hele schepping, en toon ons Uw gastvrijheid.

Alle chr.: Zegen ons samenzijn als kinderen van Abraham omwille van Uw Naam, en maak ons op dit Uur tot broeders en zusters die samen elkaar dragen in het lofzingen van uw Naam, vandaag en alle dagen van ons leven en voor alle tijden. Amen.

b.- door de moslims: een moslim-voorganger zingt de AL FATIHA.

2. Dienst van het Woord

Oproep tot luisteren. Men kan met eigen woorden tot eerbied oproepen terwijl eventueel, indien ze nog niet klaarliggen, Bijbel en Koran worden aangebracht. Of men kan zingen.

Drie verhalen over de gastvrijheid.

1) de gastvrijheid van Abraham/Ibrahim in de bijbel en in de koran. (Genesis 18:1-15; Koran 51:24-37)

Afsluitend gebed door de christenen:

Almachtige God, omwille van zijn gastvrijheid jegens U hebt Gij uw dienaar Abraham beloond met vruchtbaarheid en hem een nageslacht geschonken, talrijk als de sterren aan de hemel en de zandkorrels op het strand. Wij vragen U: zend ook over ons uw zegen als wij elkaar ontvangen in ons huis. Want elke gast die tot ons komt kunt U zijn die ons met uw rijke gaven wilt zegenen als wij elkaar willen ontvangen in Uw Naam, vandaag, en eenmaal voorgoed in de Morgen van Uw Eeuwigheid. Amen.

Mogelijke elementen voor een leerhuisgesprek over de gastvrijheid van Abraham/Ibrahim in de twee lezingen (men kan ze ook gebruiken in een overweging door een christen- en/of moslimvoorganger).

In het verhaal van het bezoek van God/van Zijn engelen aan Abraham/Ibrahim vinden wij drie belangrijke kenmerken, die noodzakelijk zijn voor een groeiende

verstandhouding in wederkerige gastvrijheid:

* Elkaar ontvangen. Zodra Abraham/Ibrahim de vreemdelingen zag liep hij zelf op hen toe, maakte een diepe kniebuiging (Bijbel), erkende hen als 'door God gezonden' (Koran) en nodigde hen uit om te eten en delen wat hij hen aanbiedt.

* Elkaar trachten te begrijpen. Er is welwillendheid langs beide kanten. Zowel van de zijde van Abraham/Ibrahim als van de zijde van de vreemdelingen ontstaat er een dialoog en geeft men uitleg.

* Samen leven en delen. Abraham/Ibrahim en Sara geven het beste dat zij hadden te eten. En God/de engelen geeft een antwoord van 'Heil' op de verwachtingen van Abraham/Ibrahim en Sara.

2) Het verhaal van de gastvrijheid van Maria/Marjam bij de boodschap van de engel. (Uit Lucas 1,26-38 en Koran 19,16-21)

Mogelijke elementen voor een Leerhuisgesprek over de gastvrijheid van Maria/Marjam. Zoals in het vorige gesprek over de Abrahamitische gastvrijheid kunnen we de drie kernelementen van de gastvrijheid ook hier weer herkennen. Zij worden in de gastvrijheid van Maria/Marjam tot voltooiing gebracht.

* Elkaar ontvangen. Maria ontvangt de engel. God zelf komt als een gast, zoekt om bij de mensen zijn intrek te nemen (zeggen de christenen). Zoals Abraham zegt Maria/Marjam 'ja' aan het Woord van God.

* Elkaar trachten te begrijpen. Maria/Marjam vraagt zich zowel in Koran als in Bijbel af hoe God bij haar te gast kan zijn. De Geest van God zal haar overschaduwen. De christenen geloven dat de belofte van heil aan Abraham gedaan in het kind van Maria zal bewaarheid worden.

* Samen leven en delen. Uit de oer-gastvrijheid van Maria/Marjam voor God zal

er zegen komen voor alle generaties van de mensheid geloven de christenen. Jezus/Issa zal een groot profeet zijn (zegt de Koran) van God en met de mensen het leven delen. Dankzij Maria's gastvrijheid voor de boodschapper van God komt Jezus/Issa tussen de mensen. Voorwaar het lezen en beluisteren waard om eens samen met wederkerig gastvrije christenen en moslims te overwegen.

3) Het verhaal van de wederkerige gastvrijheid van de christelijke Godsvriend Franciscus, op bezoek bij sultan Melek Al Kamil in het jaar 1219.

a. De lezing van het verhaal opgetekend in de stijl en taal van toen, opgetekend door zijn tijdgenoot Thomas van Celano. In het jaar 1219 gaat Franciscus met enkele medebroeders naar het Nabije Oosten. In 1215 had Paus Innocentius III opgeroepen tot een vijfde kruistocht om Palestina en het graf van Christus te bevrijden van de zogenaamde ongelovigen. Franciscus stelt een alternatief voor en wil gaan praten met wie toen als de grootste vijand van de christenen werd afgeschilderd. Hij zei daarover: 'Christus houdt méér van één moslim, dan van zijn eigen graf.' De ontmoeting van Franciscus en de sultan wordt ook door andere schrijvers die op een afstand van Franciscus leefden beschreven. [*tekst van lezing hier niet opgenomen*]

b. Mogelijke elementen voor een christelijk en islamitisch leerhuis om tot toepassingen te komen in wederkerige christelijke gastvrijheid.

We nemen zoals eventueel vorige keren weer de drie elementen van de gastvrijheid in overweging.

* Elkaar ontvangen. Franciscus probeert de kruisvaarders tot betere gevoelens te brengen en raad ten gewapend treffen af. Als dat niet lukt gaat hij met een gezelschap zonder bescherming de stad in. Hij wordt eerst afgeranseld maar komt tot bij de

sultan: beiden erkennen elkaar welwillend en wederkerig.

* Elkaar trachten te begrijpen. Beide vertellen elkaar over hun geloof. Zij zwijgen niet maar dialogeren met elkaar. Als Franciscus weggaat vraagt de sultan hem voor hem te bidden opdat hij de juiste weg mag gaan. Hij wil Franciscus geschenken geven maar deze weigert omwille van zijn armoedebelofte.

* Samen leven en delen. Franciscus was bereid van het goede van de moslims die hij ontmoet had te leren. Zo herschreef hij zijn Regel bij zijn terugkeer. Hij zei bijvoorbeeld dat de broeders niet mochten disputeren over het geloof. Dat staat ook in de Koran daarover. Voortaan gebruikte hij in zijn gebed zeer sterk de formule 'Ene God' en 'Mijn God en mijn al': God is de verhevene, de Enige, de Onuitsprekelijke. Hij is zeer gevoelig geworden voor zijn nederigheid tegenover de verhevenheid van de Allerhoogste God.

3. Dienst van het Gebed

Broeders en Zusters, buigen wij ons voor God en erkennen wij zijn milde barmhartigheid: in vertrouwen mogen wij tot Hem bidden.

(1) Voor een samenleving van christenen en moslims die getekend wordt door de geest van gastvrijheid die Abraham kenmerkte.

- Dat zij altijd in elkaar de gast erkennen die hen heil van God wil toezeggen.

(2) Voor alle mensen die geloven dat God een barmhartige en liefdevolle God is: Joden, christenen en moslims.

- Dat zij de Ene God aan elkaar verkondigen als de Barmhartige God voor elk van hen die de Gast wil zijn in hun midden.

(3) Voor alle mensen die als gasten in onze volkeren een onderdak hebben ontvangen en stilaan mee het huis bewonen dat het onze is.

- Dat zij er mogen thuis zijn en dat wij hun inbreng in het huis van onze samenleving waarderen.

(4) Voor alle christenen en moslims die elkaar als vreemden of zelfs vijanden blijven zien.

- Dat zij zich samen als gasten mogen ervaren in het huis van de Dezelde Ene en Barmhartige

ge God.

(5) Voor de jeugd in onze samenleving die volwassen wordt in een samenleving van verschillende godsdiensten.

- Dat zij God leren kennen als Barmhartige God die alle mensen zijn kinderen noemt en bij hen te gast wil zijn.

(6) Voor allen in onze gemeenschappen die de gaven hebben ontvangen om 'in openheid elkaar te ontvangen', 'steeds de ander proberen te begrijpen' en 'samen het leven te delen in liefde'.

- Dat God hen nooit aan onze gemeenschappen zou ontnemen en dat zij moed houden om hun zusters en broeders te blijven uitnodigen om te groeien in de geest van de gastvrijheid.

(7) Voor allen die de gastvrijheid van Maria tot voorbeeld nemen in hun leven en God alle ruimte willen geven in hun leven.

- Dat God hen heil mag laten overkomen voor hen zelf en voor allen die met hen samenleven zoals Hij dat aan Maria heeft geschonken.

(8) Voor allen die de weg van gastvrijheid van de Godsvriend Franciscus willen gaan door alle vijandsbeelden af te breken en in Gods Naam handen te reiken van geweldloosheid en vrede.

- Dat God hun wegen mag zegenen met vele tekens van broederlijk en zusterlijk begripvol samen leven met elk ander en bijzonder met elke christen en moslim die zij mogen ontmoeten.

(9) Voor ons allen die hier samenzijn, en voor allen die met ons verbonden zijn.

- Dat God onze wederkerige gastvrijheid mag begeleiden met vele zegeningen en ons vanuit dit aanwezig zijn bij elkaars gebed vernieuwde wegen van gastvrijheid wederkerig mag leren.

4. Zendingswensen en Vredewens

- Tot slot kan de voorganger(ster) van de gastgemeenschap alle aanwezigen Gods Vrede toewensen. Hij/zij kan alle uitnodigen om een 'zending tot gastvrijheid' mee te nemen: wat we hier hebben gedaan en ervaren vanwege God en elkaar, willen we proberen uit te dragen en verder te zetten in het dagelijks leven.

Men kan hierbij de zegen van Aaron (Numeri 6,22-27) uitspreken of zingen.

Hij/zij kan ook een symbolisch teken van wederkerige gastvrijheid aan elkaar laten stellen, door tijdens een vredeslied aan het slot met elkaar 'vredeslichtjes' uit te wisselen.

Deze kan men mee naar huis nemen en ook thuis bij het ontsteken ervan terugdenken aan 'de zending tot gastvrijheid' die God ons hier gegeven heeft.

Het slotlied of vredeslied kan men kiezen uit de eigen liedereschat van christenen of van moslims. Zo kan men de overgang maken naar een ontmoeting die elders of in dezelfde plaats wordt verder gezet.

THEMA II. VERZOENING, GAVE VAN GOD, BRON VAN NIEUW LEVEN.

Twee wakes die men kan doen afwisselend in een gebedshuis van moslims en van christenen. Verzoening is een begrip in de christelijke theologie, en thema voor Graz, bestaat als dusdanig niet in de islam. Het thema slaat dan ook op de eerste plaats op 'verzoening tussen de christelijke kerken onderling' die in conflicten tussen volken ook vandaag nog partij kiezen tegenover elkaar. Maar in de aandachtspunten van Graz is ook 'verzoening en dialoog met de andere godsdiensten', en in het bijzonder met jodendom en islam, waarmee christenen bijzonder verbonden zijn, een gegeven. Het eerste woord van de Koran is dat God barmhartig is (in de Al Fatiha) en Soera 6,12 zegt 'God heeft zichzelf barmhartigheid voorgeschreven' en 'Gods barmhartigheid omvat alles'(7, 156). Soera 40 heet 'de Vergever' en deze naam is één der 99 namen van God. Het feit dat in de Koran over beloning naar werken gesproken wordt wijst er op dat de mens zelf verantwoordelijk is voor zijn daden waarbij de goede overvloedig worden beloond en de slechte daden met gelijke maat. (Soera 6,160) De weg naar vergeving in het dagelijks samenleven staat open in de Koran.

In een hadith wordt het doen van goede werken, en bijzonder de strijd voor de zaak Gods, beschouwt als goed voor de verzoening van de zonden. (nr 448, blz. 137 in Wim Raven, *Leidraad voor het leven*)

Deze gedachtengangen van christelijke zijde en van islamitische zijde waren ons uitgangspunt voor onze ontmoetingen en wakes van christenen en moslims rondom het gebeuren in Graz. Vanuit dit uitgangspunt zijn de themas bepaald evenals de keuze van bijbel- en koranteksten voor de wakes. Begrip: elkaar willen begrijpen, en

barmhartigheid: samen dienaars van de barmhartige God.

Eerste Wake BEGRIP

De mensen van het boek willen elkaar begrijpen: eerste wake en eerste stap op weg van verzoening

1. Opening

2. Dienst van het Woord

Bijv. *Het geloof telt bij Jezus, niet de afkomst* (Mt. 15:21-28); lezing uit de Koran 3:199; 29:46 en 2:62.

Gebed (door moslimvoorganger gebeden) uit de Al-Baqarah-Soera, 2: 287.

Allah belast geen ziel boven haar vermogen.

Voor haar is wat zij verdient en tegen haar is ook wat zij verdient.

Onze Heer, straf ons niet als wij vergeten of een fout hebben begaan. Heer, en belast ons niet, zoals Gij degenen, die voor ons waren hebt belast; onze Heer belast ons niet met datgene, waarvoor wij de kracht niet hebben (het te dragen), wis onze fouten uit en schenk ons vergiffenis en wees ons barmhartig; Gij zijt onze Meester, help ons daarom tegen het ongelovige volk.

Een symbool dat oproept tot bezinning. allen kunnen aan het slot van dit deel een kleedje krijgen waar zij een wens van vrede en begrip opschrijven. We worden alzo uitgenodigd het kleed aan te trekken van de mens die begripvol en vredevol met anderen wil samenleven. Bij de vrede wens aan het slot zal het worden uitgewisseld. Tijdens de gebeden bidden wij dat wij oprecht dit kleed zouden aantrekken: de nieuwe samenleving begint bij ons eigen nieuwe kleed!

3. Dienst van het gebed

Voor alle moslims in Europa, België en Vlaanderen, die met open hart voor de volken, temidden waarvan zij leven, willen mee werken aan de opbouw van het Europa van Morgen als kinderen van Abraham, gelovend

in dezelfde Ene en Enige God die Christenen, Joden en Moslims aanbidden. Dat de Ene ware God hun vreugde mag zijn en hen in hun omgeving christenen mag geven die als broeders en zusters met hen de weg van broederlijkheid gaan.

Voor de christenen en moslims wier hart nog gesloten is voor de tekenen van de tijd. Die het kled van bezit, macht en prestige aarzelen af te leggen, die nog niet zich durven bekleden met het kled van openheid, verdraagzaamheid en vrede. Dat zij God leren kennen als de God die houdt van wie arm en eenvoudig is, en elke medemens zonder onderscheid van godsdienst of cultuur bemint.

Voor allen die waar ook ter wereld en in Europa de godsdienst gebruiken voor hun tieke denkbeelden. Die hun kerk en hun godsdienst willen gebruiken voor 'het gelijk van hun cultuur'. Die verschillen en zelfs vijandschappen koesteren en aanleren in hun gezin, leefmiddelen en volk. Dat zij God leren kennen als de God van elk en de God van het Verbond die zijn zet boven alle volken, culturen en die Hem aanbidden als de Ene en Enige God.

Voor de Jeugd van ons land en in die opgroei in een interkerkelijke, en multiculturele samenleving. Dat zij God mag leren kennen als een Goede die hen allen Zijn vrienden noemt. Dat God hen moderne 'Godsvrienden' mag geven, die hun wegen van liefde en broederlijkheid wijzen.

Voor onze gezinnen waar wij in verschillende en godsdiensten in alle eenvoud bouwen aan een meer open en verdraagzame vredevolle en samenleving. Dat vaders, moeders, kinderen God in hun midden weten als een goede Gastheer die voor hen en voor gezinnen ter wereld de tafel van de dekt.

Voor elkaar hier aanwezig die door God zijn om ons te bekleden met het nieuwe kled voor verdraagzame, verzoende en vredevolle broederlijke Europa te dragen. Die God de droom in het hart heeft gelegd van gastvrij gemeenschap die leeft in een zonder grenzen.

Dat die droom ons mag geschonken worden. Dat God mag geven de weg te gaan van Abraham naar een nieuw land, bekleed met een zending door onze om ons eerste woord altijd te laten zijn: 'Vrede voor U!'

4. Zendingsgebeuren

Vredewens-lied: 'Vrede en alle goeds' (de vredewens van of een ander gekozen lied. Het symbolisch gebaar tot slot. Uitwisselen van de Vredeskledjes van 'Verzoende mensen': begrip begint op deze plaats waar wij samen als christenen en moslims het leven mogen delen. Men vergeet niet de eventuele tweede samenkomstdatum, plaats enz. mee te delen of af te spreken.

B. Tweede wake: BARMHARTIGHEID

Tweede wake met leerhuis in het teken van 'Verzoening'.

1. Thema-duiding

Alhoewel verschillend van Openbaring en dus van Godsdienst zijn we in God en Zijn Grote Barmhartigheid toch verbonden met elkaar. Het is een naar Verzoening die in het samenleven van elke dag wordt opgebouwd in de praktische dialoog van het samen leven, werken, beslissen.

Men kan de symboliek van het 'nieuwe kled van de samenleving'(vorige wake) nu uitbreiden door elk een groot groeps-kled mee te brengen waarop men samen alle namen van de hele groepsleden schrijft met hun wensen en deze dan uitwisselt aan het slot als teken van nieuw samenleven(thema van Verzoening/Graz).

2. De opening

'Bekleed u met de nieuwe mens.'

God,

Gij hebt ons opnieuw samengeroepen

op dit Uur om als christenen en moslims

aanwezig te zij bij elkaars gebed tot U.

Gij wilt ons allen bekleden met een kled van begrip, vrede, liefde en rechtvaardigheid, voor een nieuwe tijd.

Maak ons op dit uur ontvankelijk voor U,

Help ons datgene beluisteren

uit Uw Woord en elkaars gebed

wat Gij voor ons droomt

als ons diepste geluk:

een wereld van Vrede, Liefde

en Broederlijkheid. Amen.

3. De dienst van het Woord

De Heilige Boeken worden aangebracht.

De christenen kunnen een lied zingen:

'Laat ons luisteren' (Bazel 1989) of: ZJ 541
'God heeft het eerste woord'.

(a) Lezing uit de Koran.

(Soera Al-Furkaan: 25, 63-76)

(b) Lezing uit de Bijbel uit het Evangelie van de Heer Jezus Christus volgens Matheus 22, 36-40.

Stilte.

Gebed. (door alle christenen samen)

Heer God,

in Uw grote Barmhartigheid

roept Gij ons om in Liefde

U en onze naaste met heel ons hart

en al onze krachten te beminnen en te dienen,

zoals Gij ons liefhebt en barmhartig zijt.

Wij danken U voor deze oproep

en wij bidden U:

geef dat wij steeds meer in onze liefde

op U gelijken en dienaars worden

van U en elke medemens

die met ons het leven van elke dag deelt.

Amen.

4. De dienst van het gebed

Voor alle christenen en moslims

die in multi-religieuze gemeenschappen leven met kerken, joden, moslims en andere godsdiensten.

Leidt hen op de juiste weg van Uw Vrede, de weg van diegene met wie uw genade is, de weg van gerechtigheid en waarheid.

De weg van de dialoog met alle mensen van goede wil,

omdat wij samen verantwoordelijk zijn voor deze aarde.

- Kyrie, Kyrie, eleison.

Voor de leiders en leidsters in alle godsdiensten waar ook ter wereld.

Dat zij trouw blijven aan de openbaring die hun geestelijke stichters hen hebben gegeven.

Dat zij tegelijkertijd bewerkers van vrede, rechtvaardigheid en bewaring van de hele levende wereld mogen zijn overal waar conflicten mensen dreigen tot slachtoffers te maken van mensen.

Dat zij dienaars worden van U en van elke

mens van goede wil.

Voor alle Abrahamitische gelovigen waar ook ter wereld. Leer hen steeds oprechter hun leven en hun gemeenschappen bouwen op Uw Heilig Woord, in een oprechte eredienst aan U, en een steeds oprechtere dienstbaarheid aan elke medemens en de arme in het bijzonder. Leidt hen op de weg van een gemeenschap die uw weg behartigt in de kleine geschiedenis met van verdriet en vreugde, zinvol werk en inzet, menselijk en degelijke vorming en gezondheidszorg en geestelijke zorg.

Leidt hen op de weg met andere die uw weg behartigt in de grote van oorlog en strijd, van honger en van onderdrukking en miskenning van mensenrechten en Godsrechten.

Laat de wet van uw liefde, waarheid, rechtvaardigheid en het richtsnoer zijn van alle voelen, denken en van allen die Uw Naam

Voor ons allen die hier samen en nu hier door U zijn samengeroepen om tot U te bidden.

Voor de Jeugd van ons land die opgroeit in een interkerkelijke, en multiculturele samenleving. Dat zij altijd mensen mogen kennen die hen Uw Weg wijzen van broederlijkheid en dialoog bij alle verschillen, die in waarheid naar vrede leidt.

Voor onze gezinnen uit alle godsdienstige gemeenschappen. Dat zij plaatsen mogen zijn waar vaders, moeders en kinderen met God in hun midden de tafel van de broederlijkheid leren dekken voor elkaar en voor ieder die hen om gastvrijheid vraagt.

Voor asielzoekers uit alle volkeren die bij ons in West-Europa een nieuwe thuis proberen te vinden nadat West-Europeanen bij hun volken rijkdom haalden en toonden, en afhankelijkheid van westerse goederen tot stand brachten. Dat wij wegen blijven zoeken van rechtvaardig samenwerken met hen in hun moederland en waardige opvang hier.

Voor elkaar hier aanwezig.

Dat ons eerste woord altijd zij:

'Vrede ! Laten we SAMEN De Weg gaan van dienstbaarheid en Gods Vrede !'

Slotgebed: door een moslimvoorganger voorgebeden.

O Allah, in Uw Heilig Boek, de Koran, zegt

Gij: [volgt Soera Al Imran, 3,114-115; zie vorige wake]

5. Zendingsgebeuren en vredeswens aan elkaar

Stilte en symboolmoment. Terwijl zachte muziek speelt worden nu de twee symbolische kleden met namen en wensen voor dienstbare inzet voor elkaar en voor deze maatschappij beschreven en door de voorgangers met elkaar uitgewisseld. Zij krijgen in de gemeenschappen een plaats.

In het leerhuisgesprek dat hier op kan volgen kan men eventueel de twee teksten (uit Bijbel en Koran) in gesprek brengen.

Andere thema's die al zijn uitgewerkt en gebruikt door het Abrahamhuis te Genk

- * Verdraagzaamheid en samenwerken aan Europa.
- * Tweemaal twee Godsvrienden: Franciscus en Yunus Emre; Ruusbroec en Mevlana.
- * Konflikten gewelddoos oplossen.
- * De mens behoeder van de schepping.
- * Samen een huis van vrede bouwen (rond 'bouwstenen').
- * Vijandsbeelden afbouwen (n.a.v. herdenking 900 Kruistochten).
- * Hoe bidden Christenen en Moslims.
- * Jonge Christenen en jonge Moslims in gesprek.

THEMA III. ALS CHRISTENEN EN MOSLIMS VASTEN...

Vasten in het teken van Ramadan en Veertigdagentijd.

De hoofdlijnen van deze wake en getuigenissen van een moslim en een christen met inbreng van elementen voor christelijk -islamitisch leerhuis rond 'Vasten bij Christenen en Moslims' werd gehouden op 9 april 1992 in de Turkse Mevlana Moskee van Waterschei/Genk. De vaste elementen ervan zijn nadien leidraad geworden voor jaarlijkse ontmoetingen in de tijd van Ramadan en Veertigdagentijd van onze dialooggroep.

1. Begroeting en bedoeling van onze samenkomst.

.. Onze twee gemeenschappen, Turken en Belgen, leven al meer dan 25 jaar samen. Vooral de laatste jaren is er meer belangstelling gekomen voor elkaars godsdienst, en niet alleen voor de cultuur. Zo zijn we elkaar beter gaan leren kennen en begrijpen. Dit gevoelen van de noodzaak om elkaar meer te leren begrijpen is van onze Turkse zijde ontstaan nadat Turken die al een tijd lang in België gewoond hadden, eerst gedacht hadden om terug te keren naar Turkije maar nu uiteindelijk toch in België willen blijven. Wij reiken elkaar het boeket aan van liefde en verdraagzaamheid, dat de filosofische basis is van geöpenbaarde godsdiensten. De liefde, de genade en de verdraagzaamheid die alzo gestalte krijgen moeten wij samen toejuichen. Zowel de christenen als de moslims moeten de negatieve vooroordelen die ze over elkaar hebben bespreken met geleerden uit hun gemeenschap: zo groeit er een nauwer contact tussen gemeenschappen. Wij denken daarbij aan de Christen Ethiopiërs, die de moslims in hun moeilijke tijd van vervolging opgevangen hebben met respect en gastvrijheid geboden.

Wij zullen ook Mohammed met respect gedenken, die gezegd heeft dat er geen bezwaar is dat de Christen Nasraniërs

bidden in de moskee.

Vandaag willen wij als moslims en christenen wederkerig leren over onze geloofsgebruiken omtrent het vasten in onze beide godsdiensten. ..

Met de woorden van Yunus Emre, een Turkse Godsvriend uit de dertiende eeuw die in 1991 herdacht werd in het Unesco-jaar, en die de liefde zo mooi kon beschrijven, willen wij onze toespraak beëindigen en zeggen:

Laten wij liefhebben en onszelf geliefd maken. De aarde is tenslotte niemands erfenis.

Groet namens de Christenen als gasten.

(voorbeeldmodel voor een begroeting)
'In de naam van God, De Barmhartige, De Genadevolle.'

'God kom mij te hulp, Heer haast U mij te helpen'.

Beste broeders en zusters moslims, zoals wij, kinderen van Abraham/Ibrahim. Vrede voor U!

Wij zijn blij dat wij deze avond op dit Uur in uw Huis van Gebed, waar U zich neerwerpt voor God de Almachtige, mogen te gast te zijn en de Ene en Ware God mogen aanbidden.

In de Ene en Ware God mogen wij één gebed van Aanbidding richten: ook al is de openbaring die wij van Hem ontvangen hebben verschillend, wij zijn allen kinderen van Abraham.

Abraham is voor de christenen Vader van de Belofte van God. Abraham is voor U, moslims, de eerste Overgegevene aan God.

Wij danken U, broeders en zusters van deze Moskee in het bijzonder voor deze broederlijke uitnodiging om samen het Heilige Woord van God te beluisteren zoals het geopenbaard is in de Koran en in de Bijbel, en om samen in Lofzang en Smeking voor God de Barmhartige en Genadevolle te gaan staan en ons in diepe eerbied voor Hem te buigen. ..

2. Openingsgebed

a. van de moslims. (gebeden door de imam)

O mijn Allah, U bent onze God.

Buiten U is er geen andere God die waard is aanbeden te worden. U bent de Schepper; U laat leven, sterven en wekt op tot leven. Alle levende wezens zijn geschapen door Uw almachtige hand. U bent verheven, aan U zij de glorie, gezegend is uw naam en hoog is Uw roem; verheven is Uw lofprijzing.

..

b. van de Christenen: Naar het openingsgebed op Aswoensdag bij het begin van de Christelijke Vasten.

3. Lezing uit de Geopenbaarde Boeken De Koran en de Bijbel

Uit de Bijbel: Matheus 6, 1-6.16-18 over 'Vasten, aalmoezen en gebed', de drie werken van de Veertigdaagse Vastentijd. Matheus 9, 14-15 waarom christenen moeten vasten.

Uit de Koran: voorschriften over het vasten. Soera Al Bakara 2,183-186.

4. Getuigenissen

door een christen en een moslim over de betekenis van het Vasten voor elke gemeenschap en hun betekenis voor henzelf en voor elkaar. De hier aangegeven elementen zoals die voorkwamen in de toespraken kunnen ook onderwerp van gesprek zijn voor een leerhuis met elkaar.

a. door een christen: (voorbeeld van getuigenis met elementen van uitleg voor een leerhuiskennis omtrent christelijk vasten)

Ramadan en vasten: een kans om met moslims en christenen concreet samen te werken aan een meer broederlijke samenleving in Gods naam.

Geachte Broeders en Zusters, die ons allen kinderen van Abraham weten. Vrede zij U! Het is voor ons een grote vreugde als christenen te gast te mogen zijn in Uw Huis van Gebed, en hier samen met U de gewijde

teksten te beluisteren uit de Bijbel en de Koran. Wij danken U voor deze uitnodiging.

[..]De hele maand Ramadan is het door alle christenen te merken geweest hoe diep het Vasten ingrijpt in uw leven. Door de dag, van zonsopgang tot zonsondergang, leeft U in volledige onthouding van eten, drinken, roken en seksueel verkeer, in de nacht komt U samen om in broederlijkheid met families en vrienden samen te zijn. U hebt ook meer aandacht gegeven, vooral de laatste 10 dagen van de Ramadan, om naar de moskee te gaan en deel te nemen aan het gebed, de Salaat.

Mensen leven in harmonie met elkaar, verzoeven zich met tegenstanders en nodigen de armen uit aan hun tafel en betalen de broederlijke zakaat als aalmoes en armenbelasting om de armen te hulp te komen. In de Zadakaat-al-Fitr op de dag van het verbreken van het Vasten hebt U bijzonder uw bijdrage daartoe gegeven.

Zo is het dan zoals geschreven staat in de Koran, Soera Al Bacara 2, 185: 'De maand Ramadan is het, waarin de Oplezing is nedergezonden tot rechte leiding voor de mensen en als bewijstekenen van de rechte leiding en de Onderscheiding.' [..]

Mag ik daarom besluiten met een heel bijzonder idee: als God ons, Christenen, elke Vastentijd bijzonder oproept om zich meer toe te leggen op gebed, aalmoezen geven en bekering en vergeving, en als God elke Ramadan U, moslimvrienden, oproept tot een tijd van blijdschap om de Koran en broederlijkheid, waarom zouden wij dan niet in de toekomst elk jaar de Ramadan en de Veertigdagentijd aangrijpen om samen te komen en na gebed en vasten gezamenlijke projecten op te zetten? In broederlijke samenwerking kunnen wij vanuit ons geloof samen gerechtigheid doen gedaan aan de armen in ons midden en in de wereld.[..]

b. Getuigenis door een moslim, (uittreksel uit toespraak van Omer Berktash, 1992)

Beste broeders en zusters christenen en moslims.

Ik begin mijn toespraak in de gezegende Naam van Allah, de Schepper van alle wezens, die Hij in leven houdt, de barmhartige Erbarmer.

O Heer, wij loven U, wij gedenken U en wij

verheffen U. Wij waren er niet. U heeft ons geschapen en U aan ons kenbaar gemaakt. Wij komen tot U en zoeken uw hulp. Wij zoeken onze toevlucht in het geluk en zoeken uw gaven. Wij zijn geen goede dienaren en vragen U om vergeving. Laat ons de juiste woorden spreken, laat U kennen, laat ons op het goede pad blijven en richt ons naar U, de Rechtvaardige. Laat ons uw vreugde smaken en leer ons de werkelijkheid zien.. Laat ons al uw geliefden liefhebben en maak ons tot vriend van de uwen.

In naam van mijn vrienden moslims en van onze gemeenschap wens ik U, geachte genodigden, goede vrienden christenen, vrede, liefde en respect. Voor ons is het een eer en een verlangen onze bezoekers gastvrij te ontvangen. Als kind hebben wij reeds over ons geloof geleerd. In onze religieuze vragenlijst vinden wij volgende vragen: Waar ligt uw oorsprong? Zij ligt bij de Heilige Adam. Welk is uw natie? (natie wil ook 'geloof' zeggen) Ik ben van de natie, Halillullah, ik ben van de natie van de Heilige Abraham, de grote Profeet die de liefde en genegenheid van Allah heeft verworven. [..]

5. Slotgebeden

a. In naam van de Christenen.

Brengen wij dank aan God, die ons de Veertigdagentijd geeft. Vragen wij Hem in deze tijd van Genade zijn Geest te zenden om ons hart te louteren: en in liefde te bevestigen.

- Beurters: Open mijn mond om U te loven...

L. Wek in ons de honger naar uw woord, en doe ons leven van al wat voortkomt uit uw mond.

L. Laat onze liefde zich niet beperken tot bijzondere gelegenheden, geef dat wij haar ook beoefenen in het leven van elke dag het hele jaar.

L. Help ons afstand doen van wat wij te veel hebben, om onze medemens in nood in eigen midden en andere volken te kunnen bijstaan.

L. Maak ons dieper bewust dat alle mensen geschapen zijn naar uw beeld, weerhoud ons van elke vorm van discriminatie.

L. Laat de regeringsleiders en de volkeren aan uw Heilige Wil gehoorzamen, geef dat zij eensgezind het goede nastreven.

L. Laat de Heilige Vastentijd voor alle christenen en de Ramadan voor alle vrienden Moslims een gelegenheid zijn tot grote onderwerping aan Uw Genadevolle Barmhartigheid, tot wederkerige broederlijke gastvrijheid en oprechtheid van levenswandel.

L. Leid de gestorvenen uw heerlijkheid binnen, laat hen U loven en prijzen in eeuwigheid.

- **Onze Vader...** (allen samen zie volledige tekst, nuttig voor de moslims).

b. In Naam van de Moslims.

O Allah, in uw Heilig Boek, de Koran, zegt Gij: (Ali Imraan 3,114-115)

114 - Zij zijn niet allen gelijk. Onder de mensen van het Boek is een oprechte groep, die het woord van Allah onderhoudt, niet machtig wil zijn en zich met het gelaat naar de aarde wendt.

115 - Zij geloven in Allah en in de laatste Dag, gebieden het goede en verbieden het kwade en wedijveren met elkander in goede werken. Zij behoren tot de rechtvaardigen.

... Zo staat geschreven over de mensen van het Boek. Wij willen daarom met U en met deze christenen in liefde en respect, begrip en verdraagzaamheid, met burens en in vriendschap samenleven. Wij willen samen met hen in vrede en één van hart verder leven. Wij willen samenwerken, samen moe worden en ons samen inzetten. De gaven die U ons heeft geschonken willen wij samen delen en dit land samen verdedigen en hogerop brengen.

O God, aanvaard onze gebeden en laat ons in dit streven succesvol zijn. Amin.

(Salât-i Ummiye = gebed van de ongeletterde) O mijn Allah, geef vrede en zegen onze profeet, de ongeletterde Mohammed, zijn familieleden en goede vrienden.

- afsluitend kan de 'Al Fatiha' gezongen worden.

6. Zendingsgebeuren

In een slotgebeuren worden de christenen door de moslims uitgenodigd in de ontmoetingslokalen bij de moskee. Als zending nemen beide geloofsgemeenschappen de taak op zich om elkaars vastengebruiken ook aan andere medegelovigen van

hun gemeenschappen bekend te maken en elkaar in de vastenperiode in de toekomst te blijven bemoedigen. Hier groeide later het persoonlijk overhandigen van de Ramadanbrief met gelukwensen vanwege de Christelijke Kerken uit bij gelegenheid van het Ramadanfeest door afgevaardigden van de plaatselijke christelijke gemeenschap. Een model dat in het R.K.-bisdom Hasselt in België tegenover alle moskeegemeenschappen thans wordt aangemoedigd.

7. Een slotlied

kan, mits afspraak, door de christenen gezongen worden. Mogelijke liederen in teken Vasten en Veertigdagentijd:

- 'Zo spreekt de Heer', in Zingt Jubilate nr 309.

- of: 'Een mens te zijn op aarde'

- ZJ nr 306;

Liedboek der Kerken: nrs 172 en 489.

THEMA IV. DE GEHOORZAAMHEID EN HET OFFER VAN ABRAHAM

Deze wake kan plaatsvinden bij gelegenheid van een ontmoeting omstreeks de tijd van het islamitische offerfeest. Vele moslimgemeenschappen nodigen omstreeks die tijd ook christenen of hun organisaties uit om deel te nemen aan een ontmoeting met het aanbieden van offerfeest eten. De navolgende teksten werden gebruikt bij zulk een ontmoeting.

1. Openingszang door de christenen.

Af te spreken indien dit gebeurt. 'Uit Oer is hij getogen.'

2. Begroeting

Abraham wordt voorgesteld door de christelijke en/of de moslimvoorganger zoals hij in elke geloofstraditie van de kinderen van Abraham (joden, christenen en moslims) werd geopenbaard: De Vader van het Volk, (voor de joden), de Vader van de Belofte en van het Geloof (christenen), de Eerste aan God onderworpen (voor de moslims).

Abraham's Gehoorzaamheid aan God herdacht op het Islamitisch Offerfeest (10de dag van de 12de maand van de moslimjaartelling).

Elk van de drie openbaringen onderlijnt 'de gehoorzaamheid van Abraham' als een essentieel element van zijn geloofspersoonlijkheid en stelt Abrahams voorbeeld tot navolging. De moslims noemen hem zelfs 'de eerste gehoorzame' (of de eerste 'moslim').

3. Openingsgebed

- door moslims: de Al-Fatiha en/of een ander door hen zelf gekozen gebed.

- door de christenen:

Heer, onze God, vandaag bidden wij voor elkaar en bijzonder voor onze broeders en zusters moslims die de dag van het Offer van Abraham herdenken toen hij, in gehoorzaamheid aan U, bereid was zelfs zijn

zoon te offeren. Gij geeft hem een lam als offergave. Juist door zijn gehoorzaamheid echter liet Gij hem Uw trouw aan Uw Belofte blijken. Daarom bidden wij U: laat ook ons, als christenen en moslims, groeien in geloof in Uw Belofte. Maak ons gehoorzaam aan uw uitnodiging om U alleen te dienen; de Ene, Ware en Barmhartige God, die ons tot leven roept in overgave aan Uw Naam voor alle Tijd en Eeuwigheid. Amen.

4. Dienst van het woord

Elementen uit de Joodse, Christelijke en Islamitische Herinnering:

Genesis 22:1-8; Galatenbrief 3:6-14 en 4:21-31; Koran 37:99-107.

Korte Duiding: aan te brengen door een christen en een moslim. Met elementen voor een leerhuis over 'het offer van Abraham' en het verstaan ervan door christenen en moslims.

[...] Zonder in polemieken te gaan kan uitgelegd worden dat de Kerkvaders, die de bijbel in de eerste eeuwen van de christenheid uitlegden, het Offer van Abraham en offeren van het lam toegepast hebben op het offer van Jezus'leven op het kruis. Volgens de christenen werd door Jezus' plaatsvervangend offer het nieuwe Godsvolk (de christenen) gered door Gods Belofte.

Het offeren van de eerstelingen bij de nomadenvolken die Abraham en de latere joden waren in de eerste bladzijden van de bijbel werd voor de christenen alzo een voorafbeelding van Gods Redding door Jezus Christus.

In dit leerhuis gesprek kunnen christenen en moslims van elkaar leren hoe elk van hen de figuur van Abraham in hun eigen geloofsleven verstaat, het leren erkennen en voor hun verschillend verstaan begrip leren opbrengen. We gaan in deze verschillen nooit proberen elkaar van ons gelijk te overtuigen, maar we proberen elkaars eigen verstaan te eerbiedigen.

5. Gebeden van het Volk

a. Door de christenen

- men kan stilte houden na elke bede of een aangepaste acclamatie kiezen.

Voor alle christenen die zich in Abraham en voltooid in Jezus Christus 'Kinderen van Gods Belofte' mogen noemen. Dat God hen ook in deze tijd mag helpen om te leven in de geest van deze openbaring.

Voor alle moslims die zich in Abraham offer herkennen als 'Overgegeven aan Gods Wil'. Dat God hen de wegen van Zijn Wil mag wijzen naar elkaar en naar de andere kinderen van Abraham.

Voor de Joden 'die als volk de eerstgeborenen zijn' in het Geloof van Abraham. Dat God hen, samen met christenen en moslims mag voeren op wegen van begrip voor de Openbaring die Hij elk van ons gaf in het geloof in Abraham en zijn offerbereidheid aan God.

Voor elkaar hier aanwezig die zoeken om zonder oordelen of vooroordelen te leven met elke medemens. Dat ons geloof in Gods Belofte aan Abraham voor ons allen een hulp mag zijn om met de kinderen van Abraham en met alle mensenkinderen te bouwen aan een toekomst van vrede en gerechtigheid en een bewoonbare wereld voor alle mensen.

Onze Vader... (men kan de volledige tekst weergeven voor de moslims)

b. Door de moslims; zij bidden tot slot de AL *Fatiha* en kunnen beëindigen (met het hiernavolgend of een zelf gekozen gebed door de voorganger van de moslims.)

'O God, in de Heilige Koran hebt Gij gezegd: 'Wij gaven het geslacht van Abraham het boek en de wijsheid en Wij gaven hen een groot koninkrijk (van David en Salomo)' (Soera 4,54) en 'Gij nam U Abraham tot vriend' (Soera 4,125). Aanhoor het gebed van diegenen die de leringen van vader Abraham willen volgen.

Laat ons als mensen van het Boek niet disputeren over Abraham (Soera 3,65-67) maar hem en al 'degenen die God heeft rechtgeleid tot een voorbeeld nemen' zoals Gij het hebt gezegd. (Soera 6,90)

Laat ons met deze christenen dicht bij Abraham staan, want gij hebt gezegd 'God is de

vriend van de gelovigen.' (Soera 3,68) Amen.

7. Zendingsgebeuren en zendingslied

Bij de zending kunnen christenen en moslims elkaar wederkerig danken voor de uitnodiging en gastvrijheid van de gastgemeenschap; men kan afspraken maken voor een nieuwe ontmoeting; de wake (of elementen er uit) kan de inleiding zijn tot een leerhuisgesprek met uitwisseling, of moslims kunnen uitnodigen tot een gezamenlijke maaltijd in het teken van het offerfeest.

Mogelijk zendingslied (door de christenen) 'De heiligen ons voorgegaan' ('heiligen' zijn bedoeld de profeten en Godsvrienden zoals Abraham en allen doorheen de tijden). - In Zingt Jubilate nr 551, strofe 1 en 2. - of Liedboek voor de Kerken, nr 103, 1+2.

Ten slotte

'Aanwezig zijn bij elkaars gebed' is een zeer specifiek inter-religieus gebeuren. Iedere groep of gemeenschap die van de suggesties gebruik wil maken dient het aangepast aan hun situatie dan ook echt als 'suggesties' te zien en niet als 'gesneden brood'. De praktijk is geheel nieuw en moet dus nog getoetst worden aan de ervaring van de heel vele groepjes en groepen die de concrete interreligieuze gesprekken aangaan. Bovendien is dit slechts een zeer beperkte keuze uit de vele wakes die we in onze zevenjarige praktijk samen hielden. Het zou fijn zijn als we langs het kanaal van 'Begrip' met velen elkaars ervaringen van wat goed is of verkeerd, wat kan of niet kan, het al dan niet zo aanvoelen van zowel moslims als christenen hieromtrent ter sprake brengen, en hierover zouden uitwisselen en elkaar verbeteren en aanvullen. - Simon Lambregts, Dialooggroep Christenen-Moslims, van Het Abrahamhuis te Genk (B).

ABRAHAMITISCHE GROET

'Wees
zo welwillend,
Heer,
uw dienaar
niet
voorbij
te gaan !'

(Gen.18,3b)

Zoals God
in Zijn Drievuldigheid
Abraham
niet voorbij is gegaan,
zo zijt gij
op dit Uur
mijn gast
willen zijn,
en mag ik
wederkerig
uw gast zijn.

Voor je gast-zijn,
voor je vriendschap
je zusterlijke
en broederlijke liefde
in de Naam van de Gastvrije God:
dank je wel !

Ik ben blij om jou:
want iedere gast
die een mens ontvangt
kan God zijn
die bij je wil zijn !

Dankzij jou
weet ik het weer:
God wil onze gast zijn !

Wees thuis
bij mij
gast van God.

Simon Lambregs, Genk

Waar u bijkomende documentatie kan vinden

(1) Map *Zwart-Wit-Gekleurd*, Kerkwerk Multicultureel Samenleven, Huidevetterstraat 165 Brussel.

- verkrijgbaar ook in Animatiecentra Broederlijk Delen-Welzijnszorg in RK-bisdommen.

- interessant: informatie over islam (29), de drie geopenbaarde godsdiensten (35), het gebedshuis vergeleken (37), bezoek aan moskee (109) e.a.

(2) Map *Mijn hand in ieder geval*, Werkmap bij de weg naar verzoening, uitgave van D.A.P.- RK-bisdom Antwerpen en Kerk en Wereld, Mechelen.

- vooral de map 'achtergrond-artikels' waarin o.m. dienstbaar: *De geschiedenis van het Oecumenisch Proces* (Toon Van Bijnen), en *Hoe mij als katholiek verhouden tot andere godsdiensten?* (Hilde Van Putten).

(3) *Een stap naar elkaar toe*; Twee uitgewerkte ontmoetingen met gebedswakes rond bijbel en Koran rond 'Verzoening'. Kerkwerk Multicultureel Samenleven, Brussel 1997 (adres supra).

(4) Eventueel aangepaste liederen rondom verzoening, eventueel bruikbaar in uw samenkomst, vindt men ook in *De Toon van het begin*, Lieder van ommekeer en tegenstroom, Pax Christi Vlaanderen, Italiëlei 98A, 2000 Antwerpen.

(5) Er bestaan achtergrond-video/diamontages over:

- de Europese Oecumenische Samenkomst van Bazel 1989 (uitgave Kerk en Wereld) en Graz 1997 (Pax Christi-Vlaanderen) en achtergrondliteratuur over interreligieuze dialoog in de teksten van Graz (uitgegeven in Averbode als boekje *Graz: een geschenk en opgave*).

(6) Tijdschriften-speciaalnummers:

- 'Mohammed onder de profeten', *Tijdschrift voor Geestelijk Leven* (Nijmegen/Leuven) - 1993.

- 'Verzoening', themanummer tijdschrift *Heiliging*, abdij Zevenkerken/Brugge.

(1997, 47e jrg. nr 1/2)

- 'Verzoening ?' themanummer van *Begrip* 1997, Luybenstraat 17 5211 BR 's Hertogenbosch.

(7) Goed bruikbare boeken voor het werken aan gebedsontmoetingen:

- *De Koran verstaan*, Dr. Anton Wessels, Kok-Kampen, 1986. (Uitleg en zicht op structuur en koran-teksten)

- *Leidraad voor het leven. De tradities van de profeet Mohammed*. Wim Raven, uitg. Bulaaq/Kritak 1995, A'dam/Leuven.

(8) Brochures bij ROMC, Cura Migratorium, Luybenstr. 17, 5211 BE 's Hertogenbosch:

- *Partij kiezen voor Moslim-migranten?* 1994. Handreiking voor plaatselijke initiatieven.

- *'Aan zet!' Ontmoetingen met moslims*. 1993.

- *Ontmoetingen met moslims*; 1992.

HET ZWOLSE NIEUWJAARSGEBED

Josien Folbert

Op zondag 4 januari vond in Zwolle voor de vijfde keer een interreligieuze gebedsviering plaats. In de Dominikanerkerk waren ongeveer 500 gelovigen bij elkaar gekomen om samen te bidden voor de vrede. Bij het binnenkomen in de kerk brachten de voorgangers de Tora, de Bijbel en de Koran zichtbaar mee. Ze hadden zich duidelijk onderscheiden door het dragen van gebedsmantel of toga. Joden, christenen en moslims waren vertegenwoordigd in de kerk. Er was veel zorg besteed aan de liturgie: de liederen, de passages uit de heilige boeken als ook de gebeden vormden een prachtig geheel. Het was heel feestelijk om samen te zingen; door de liturgie heen kwam tot uitdrukking dat bidden voor de vrede geen vrijblijvende zaak is. Aan het eind van de dienst zongen de rooms-katholieke pastores de gelovigen de zegen toe, die door allen werd beantwoord. Het was een bijzondere start van dit nieuwe jaar.

Twee weken na deze viering ben ik opnieuw in Zwolle. Nu om de voorgangers - ds. Egbert van Veldhuizen (diakonaal predikant Nederlands Hervormde Kerk), dhr. Wil Cornelissen (vertegenwoordiger joodse gemeenschap), mw. Baptiste Tuin, pastor o.p., imam Yilmaz, dhr. Akyol (voorzitter Moskee Ulu) en dhr. A. Madarun, voorzitter bestuur Surinaamse Moskee - vooral te vragen naar hun motivatie en naar hun beleving: waarom en met welk doel organiseren jullie gezamenlijke vieringen?

Waar ligt de wortel van de interreligieuze vieringen in Zwolle?

vV: De wortel van de interreligieuze gebedsdiensten ligt in 1990. Er is toen vanuit de Rooms-katholieke parochie, met name door pastor Henk van Doorn, het initiatief genomen om op de eerste zondag van het nieuwe jaar een gebedsbijeenkomst te organiseren naar het model van Assisi. In 1989 heeft de paus de leiders van de wereldreligies bij elkaar geroepen om samen te bidden voor vrede. Daarna zijn er met name vanuit de Romana initiatieven genomen om dergelijke diensten ook op plaatselijk niveau concreet gestalte te geven.

Vanaf de eerste ontmoeting was zowel de joodse als de islamitische gemeenschap betrokken. Vanuit de Nederlandse Hervormde Kerk ben ik er in 1992 bij gekomen. Vanaf het begin heb ik het een goed initiatief gevonden en het aardige is dat er ieder jaar meer mensen de diensten bij wonen.

Kunt u iets vertellen over uw motivatie om te participeren in de interreligieuze gebedsdienst eens per jaar in Zwolle?

Y: Waar wij ook wonen met mensen uit verschillende culturen en godsdiensten, wij moeten samenleven. Nu leven wij in Nederland. Ik zie u of mijn buurman vaak. Het is goed om veel samen te doen. Als wij pijn hebben, is het beter om die samen te delen, want met elkaar zijn wij sterker. Onze godsdienst zegt, dat wij bij anders-gelovigen horen die bij ons in de buurt wonen. De buurman heeft recht op u en u hebt recht op hem. Rechten moeten gegeven en goed georganiseerd worden. Onze God zegt dat christenen, joden en moslims goed moeten samen leven. Voor mijn kinderen zal ik een voorbeeld moeten zijn. Als ik tegen hen zeg dat ik u haat dan gaan zij ook haten. Mijn dochter vroeg onlangs: "Zijn jullie samen in de

kerk geweest?" Ik zei: "Ja, wij kwamen samen om te bidden voor vrede".

C: Dat is ook mijn grondgedachte. We wonen als mensen bij elkaar, wij zijn burens van elkaar, we kopen in dezelfde winkel, kinderen spelen met elkaar.

Ik vond het fantastisch dat de imam voorging in gebed in de synagoge, zoals we dat vorige week hier in de Rooms-katholieke kerk hebben meegemaakt. Dat vind ik heel bijzonder.

M: Als Surinaamse gemeenschap voelen wij ons thuis in Nederland. We hebben vaak te maken met discriminatie. Daarom is het goed dat wij als joden, christenen en moslims samen werken en samen deze diensten beleven.

De verschillende deelnemers aan het gesprek verwoorden enkele gemeenschappelijke gedachten waarom ze zeer gemotiveerd zijn deel te nemen aan de interreligieuze gebedsdiensten.

Het gaat in de eerste plaats over wederzijdse acceptatie, waarbij interesse in elkaar en elkaars achtergronden een belangrijke rol speelt.

Van joodse zijde wordt benadrukt dat het niet gaat om de ander te overtuigen van het eigen gelijk en om de stap te moeten zetten naar een andere godsdienst.

Samen bidden voor vrede kan het vertrouwen in elkaar versterken. Je mag ervan uitgaan dat de angst die door bepaalde fundamentalistische groeperingen (aanwezig in elke godsdienst) opgeroepen wordt, niet tot de normale beleving van het geloof behoort.

Vanuit islamitische zijde wordt naar voren gebracht dat we met elkaar verantwoordelijk zijn voor elkaar.

Van Veldhuizen voegt eraan toe:

"Ik ben getroffen dat Akjol het heeft over de kinderen. Als je het over integratie hebt of over begrip dan is er, denk ik, nog een heleboel boosheid en onbegrip - bij moslims, bij christenen, bij sommige joodse mensen, bij niet-gelovige mensen - en misschien gaat het nog veel ingewik-

kelder worden. Maar de toekomst ligt heel erg bij onze kinderen. De mate waarin onze kinderen iets gaan begrijpen van respect en van het geloof van een moslim, een christen, een vrome jood; dat zou echt kunnen helpen aan de opbouw van een goede samenleving. Ik geloof in de lijn van de persoonlijke relaties. Ik denk daarbij aan een huwelijk tussen een moslim en een christen: hoe zij met elkaar leren omgaan en hoe er een verstrengeling ontstaat; daar kunnen we in de samenleving van leren en van profiteren. Dat is in elk geval één bouwsteentje, maar het verhaal is veel breder".

Er worden herinneringen opgehaald over de keer dat de moslims voor het eerst in de synagoge kwamen. Het was een historisch moment, een moment om nooit te vergeten. Het is jammer dat daar geen foto's van zijn gemaakt. De imam stond voor de geopende ark met de Tora-rollen en hij reciteerde uit de Koran. De joodse voorganger stond ernaast.

Deze diensten slaan aan, want dit jaar waren er 500 mensen. Volgend jaar zal er weer een dienst in de synagoge zijn, heel feestelijk want de synagoge bestaat dan 100 jaar.

Wat kan er voortkomen uit een interreligieuze gebedsdienst? Is deze dienst verweven in een groter geheel?

T: Ik hoorde van veel mensen dat ze het belangrijk vinden om samen te bidden. Ze zien het als het begin van een veel grotere samenwerking. Ze hopen dat er, na het samen bidden, begrip van de verschillende kanten zal groeien.

A: Bij ons wordt er heel lang over doorgepraat.

vV: Sommige mensen herkennen elkaar en bespringen elkaar als vlooiën in de supermarkt. Dat is feestelijk. Dat gebeurt na een proces van jaren. Het betekent een hele lange adem hebben en steeds maar

weer opnieuw beginnen.

Y: Ik heb de diensten nu 2 keer meege-
maakt en vind dat belangrijk. Wij leven
hier met elkaar. Door elkaar beter te leren
kennen, leer je elkaar meer te respecte-
ren.

vV: Het is roldoorbrekend. Het heeft te
maken met je eigen positie en met dat wat
je zelf belangrijk vindt. Als je dit gewoon
en belangrijk vindt, dan vind je het gewo-
ne belangrijk. Maar ik krijg ook veel
brieven van mensen die dit niet gewoon
vinden, maar juist uiterst verwerpelijk.
Zij zijn van mening dat ik Christus ver-
werp. De uniciteit van Christus staat hier
op het spel. Op zulke momenten merk ik
hoe diep het steekt bij anderen. We reali-
seren ons te weinig hoe diep de afwijzing
zit. Die zit veel dieper dan de hoogtes
waartoe wij stijgen. Daarom is het goed
dat we deze diensten houden als een
zichtbaar teken. Het gesprek is niet meer
van de agenda af te krijgen. Tot groot
ongenoegen van niet weinigen die al
draaiërig worden van het idee dat dit
überhaupt bestaat. Ik wens het elke plek
in Nederland toe dat er iets dergelijks is,
al was het maar om hele diepe gevoelens
die sluimeren aan de oppervlakte te krij-
gen. Het is voor een samenleving als
Zwolle een proces dat helemaal niet meer
weg te denken is. Het is heel heilzaam, al
was het maar vanwege het ongenoegen dat
het genereert.

T: In de Rooms-katholieke kerk zullen er
ongetwijfeld ook mensen zijn met deze
bezwaren, maar die kom ik niet tegen in
mijn eigen gemeenschap; maar ik werk in
een basisgemeenschap.

vV: Ik denk dat het te maken heeft met je
eigen positie. Ik realiseer me dat ik in dat
hele verhaal functioneer als kop van jut,
als aanspreekpunt: mensen bellen me,
schrijven me. Het is heel goed dat ze
ergens een plek hebben waar ze hun
verhaal kwijt kunnen.

T: Ook in de Rooms-katholieke kerk
werkt het zo.

vV: Een ander onderdeel van het netwerk
in Zwolle is "Samen Leven, Anders Gelo-
ven". Dat zijn vier avonden per seizoen
waar een moslim een inleiding houdt en
waar moslims en christenen aan deelne-
men. Dat bestand bestaat nu uit 150 men-
sen. Daarvan komen steeds zo'n 50/60
mensen.

Joden zijn welkom, maar ze zijn er niet
bij betrokken. We hebben het een seizoen
gedaan, maar dat was een stap te ver,
vanwege de kleine numerieke omvang van
de joodse gemeenschap hier.

Deze gespreksgroep breidt zich steeds
meer uit. Er komen steeds meer vrijwilli-
gers, die de vaardigheid in de vingers
krijgen van het leiden van interreligieuze
gesprekken. Dat is een bepaalde vaardig-
heid die je kunt leren.

Een jaarlijks terugkerende gebeurtenis is
de dodenherdenking samen met de burger-
lijke overheid, met joden, christenen en
moslims. Dat is een vast punt op de agen-
da. Tegelijk is het een groeiproces.

Het derde rader in het netwerk is het
Multireligieus Platform, het MUPF in
oprichting. Den Haag, Amsterdam en
Amersfoort zijn ons daarin voorgegaan,
als ook in de Flevopolder. Het is een
platform, waar joden, moslims en christe-
nen samenzitten met het oog op racisme-
bestrijding, discriminatie, sociaal-econo-
mische vragen.

We zijn bezig een laagdrempelige inloop-
plek op te starten samen met moskeeën,
de synagoge, het Podium van Kerken,
Humanitas, Humanistisch Verbond en
mensen van goeden wille. Dat is dus een
heel breed podium.

We zijn met het stichtingsbestuur op zoek
naar een plek waar we elkaar kunnen
vinden in een gestructureerde vorm van
omzien naar elkaar. Een vorm van inter-
religieuze, interculturele dienstverlening
in samenwerking met het maatschappelijk
werk, Riagg, CAD, Sociale Dienst en B
en W. Mensen komen met concrete verha-

len, vragen en angsten. Ik ben gebeld n.a.v. het boek "De grijze wolven" omdat Nederlanders er zich zorgen over maken, maar Turkse moslims vinden dat ook heel naar en verdrietig: "Ik behoor daar niet toe, en ik wil dat ook gezegd hebben", "Mensen zeggen dat ik dat wel ben, maar dat is niet zo". Op die manier blijf je geen vreemde voor elkaar. Je haalt het gesprek weg uit de verdachtmakingssfeer en je brengt het gewoon helder op tafel.

Hoe groot is het draagvlak in de kerken?

vV: Het draagvlak is er. Dat is onderdeel van de interreligieuze dialoog, maar het gaat niet om de vraag hoe groot het draagvlak is. Eén millimeter is al voldoende. Die millimeter moet echter wel steeds zijn gelijk bewijzen. De rest heeft immers naar eigen inzicht het grootste gelijk. Dit is wat kort door de bocht, maar de bewijslast ligt helaas bij ons. En aan die millimeter heb ik genoeg. Je staat in je eigen rechten als mens. Als je dat van elkaar weet dan heb je veel kracht. Het is een niet aflatend zorgvuldig pogen, waarbij de woordkeus heel bepalend is. Eén verkeerd woord en de verhoudingen zijn verstoord. Dat luistert heel erg nauw. En dat geldt voor de hele samenleving. Als je op de verkeerde manier tegen iemand zegt dat z'n fiets niet goed staat dan wordt je doodgeschopt. Dat is hetzelfde verhaal, denk ik. Het is heel hevig, het gaat veel dieper dan wij in de gaten hebben.

C: Er zijn joden die dit niet goed vinden, er zijn christenen die dit niet goed vinden, er zijn ook moslims die dit niet goed vinden, maar we doen het toch.

Y: Maar ik heb helemaal niet gehoord van de bestuursleden dat het niet goed is.

vV: Dat is heel positief, maar jullie zijn er met het hele bestuur in de moskee ook mee bezig. Het wordt niet door een persoon, niet alleen door de imam gedragen, maar het hele bestuur staat er achter.

Gelovigen uit de synagoge, de kerken, de moskeeën, maken samen een keuze. Daarin vind je elkaar.

Ik kan me ook voorstellen dat je je afvraagt: "Begrijpen we elkaar?" "Hebben we het over hetzelfde?" "Moeten er soms stappen teruggedaan worden?"

vV: Ik heb een prachtig verhaal. Tijdens de voorbereidingen van de interreligieuze gebedsdiensten zei een moslim steeds: "We moeten apart zitten". En wij denken: "We houden niet van apartheid, laat die man toch z'n mond houden!" We hadden hem dus eigenlijk de mond gesnoerd. Later wilde ik toch eens weten, wat hij met 'apart' bedoelde. Toen legde hij me uit, dat "wanneer we als Turke of Surinaamse moslims of als joden bij elkaar zitten kunnen de andere mensen zien met hoevelen wij zijn, dan zitten we apart bij elkaar". Het is een voorbeeld van het verhaal open houden naar de ander en niet dichtslaan bij het woord 'apart'. Permitter jezelf de luxe om te vragen: "Wat bedoel je daar nu mee?". Bij het doel dat je voor ogen hebt moet je steeds de tussenstapjes van je partners serieus nemen. En naar de mate waarin je dat niet doet, frustreer je je eigen poging.

Is er voor deze laatste dienst bij de voorbereidingen aandacht besteed aan de symbolen in de Rooms-katholieke kerk, zoals de crucifix?

T: We hebben het niet met de moslims en de joden besproken; wel hebben we het er van tevoren heel nadrukkelijk met een aantal broeders en zusters over gehad of wij het kruis zouden weghalen. We hebben besloten om dat niet te doen: wij zijn de gastkerk.

Y: Deze dingen moeten wij accepteren. Ik heb nog op iets anders gelet. Wij zijn afkomstig van Adam. Ik zag Jezus en Maria en nog een andere vrouw. Ze

droegen beiden een hoofddoek. Dat is me opgevallen.

vV: We doen mee in de liturgie en de gebruiken van de gastheer. Het is als het ware een spel. Het is een verbeelding van de Eeuwige. Maar ik denk dat je een stap te ver doet als je denkt: "Dit is de Eeuwige". Dan haal je het naar je toe. Ik denk dat je dan fundamentalistisch bezig bent. Maar het spelelement en het plezier wat je er aan beleeft, geeft ook de betrekkelijkheid van het gebeuren aan. Als je het helemaal gaat etaleren van "dit is het", dan ga je te ver. Het spelelement erin is heel serieus.

C: Ik dacht dat je met het spelelement bedoelde dat het niet helemaal echt is, maar wij staan er toch achter.

vV: Dat is juist het echte. Als een hoogwaardigheidsbekleder ergens uit hoofde van zijn functie de Schrift leest, dan ben ik zo vrij om het echtheidsgehalte daarvan misschien minder te ervaren dan wanneer iemand stottert van de zenuwen.

C: Ik heb een joodse vriend die vorig jaar een stuk uit de Thora las. Hij was door zenuwen, maar ook door het bevangen zijn aan het stotteren en dat mag ook best.

vV: Je moet jezelf relativeren. Het is een levensspel. Waar mensen zichzelf niet kunnen relativeren, kom je vanzelf niet tot dit soort grappen. Dan wordt het ook geestloos.

T: Als een spel goed is, dan daag je elkaar uit. Kinderen verkennen elkaar in het spel.

vV: Het werkt grensverleggend. Wij zijn spelers.

Y: Precies, de drempel wordt lager en dat ervaren wij ook als groepering. Wij worden uitgenodigd door scholen en buurtbewoners: "Kom eens even vertellen, wat is islam?"

C: Wij zijn allen broeders en zusters. Moslims zijn wat nauwer verbonden door de islam. Maar in Suriname spreekt men Nederlands en dat kleine voordeel hebben zij natuurlijk iets meer dan mensen uit Turkije of Marokko. Dat is voor ons iets moeilijker. Maar wij groeten elkaar nu in het vervolg ook op straat en dit soort kleine dingen vind ik uitermate belangrijk. Ik heb vorig jaar gezegd: "op de meest democratische plek, op de markt, daar komt iedereen even gedag zeggen".

JONGEREN VOOR EEN NIEUW MILLENIUM

Een verslag van de Journées Romaines 3-9 september 1997

Cokkie van 't Leven

Een week van ontmoetingen met medechristenen uit de hele wereld, een week van discussie over de pro's en con's van dialoog, over angsten en vertrouwen, over bondgenootschap en achterdocht. Wat mij blijft is een diep besef dat meningen over de dialoog met andersgelovigen alles te maken hebben met de omstandigheden waarin mensen leven en geloven - de kern van een bijzondere conferentie onder woorden gebracht door één de deelnemers: 'le refus d'un islam/christianisme déconnecté' - het verzet tegen een spreken over islam of christendom dat los is komen te staan van mensen en los van hun context. Je ontkomt niet aan het besef hoe sterk het beeld van moslims en van dialoog in ons land gekleurd is door migratieproblematieken. Hoeveel oor hebben wij voor de situatie waarin andere christenen leven? In het bijzonder voor hen die het dagelijks leven met moslims delen, die hun vriendschap en bondgenootschap ervaren en zich soms ook buitengesloten en achtergesteld voelen? Godsdiensten kunnen het gesprek en de solidariteit tussen mensen op gang brengen. Godsdiensten kunnen die contacten ook blokkeren.

De Journées Romaines brengen christenen bij elkaar op uitnodiging van de Rooms Katholieke Kerk en het PISAI-Instituut in Rome, voor een week van uitwisseling van ervaringen over de dialoog met moslims. Dit jaar kwamen de meeste deelnemers uit de Magreb en het Midden-Oosten, maar ook het Verre Oosten, de Sahellanden en West-Europa waren vertegenwoordigd.

Beklemmend

De Journées Romaines waren voor mij als

Nederlandse, protestantse deelneemster verfrissend en ook beklemd. Het is een week die frisse nieuwe perspectieven oplevert op ontwikkelingen op het gebied van interreligieuze dialoog - maar ieder al te gemakkelijk spreken vergaet. Je wordt stil... als mensen hun leven in de waagschaal stellen om hun vrienden, slachtoffers van bruto geweld, niet in de steek te laten. De religieuzen uit Algerije die ondanks het geweld op hun post blijven, tonen een verregerende solidariteit en standvastigheid in het geloof in God. Maar dat zij blijven komt vooral voort uit hun vriendschap met de mensen om hen heen. Het is een intermenselijke solidariteit die de kloof tussen de godsdiensten overstijgt.

Een deelneemster opende met de woorden van P. Christian van Tiberine, één van de slachtoffers van het geweld in Algerije: 'Les cinq piliers pour la construction de la Paix: la Présence, la Prière, la Pauvreté, la Patience et le Pardon' - de vijf zuilen voor vrede zijn: aanwezigheid, gebed, armoede, geduld en vergeving.

Jongeren

Wat betreft het thema van deze conferentie 'Jongeren aan de vooravond van het nieuwe millennium' klonk er nogal wat kritiek: de belangstelling van jongeren voor de kerk zal sterk van afhangen van de mate waarin zij verantwoordelijkheid dragen binnen hun gemeenschap. In hoeverre betrekken kerken hun jongeren in de organisatie en de besluitvorming? Op studiedagen over jongeren zou de stem van de jongeren zelf veel duidelijker moeten klinken.

Vanuit Frankrijk kwam de roep om ruimte binnen de kerk voor geloofsbeleving, voor

ervaring en spiritualiteit, voor gevoelens en lichamelijke beleving. Jongeren willen zelf onder woorden brengen wat zingeving en godsbesef voor hen betekenen. Wat hen motiveert voor kerk of geloof is meestal het voorbeeld en de leefwijze van mensen, voor wie prediking en maatschappelijk engagement samengaan.

Dr. Pinto uit India presenteerde zijn studie over de wensen van jongeren ten aanzien van de Rooms Katholiek Kerk in zijn land. Wat betreft andersgelovigen pleitte hij voor veel meer ruimte voor andere godsdiensten binnen het godsdienstonderwijs en de catechese. Vrede in een plurale wereld is uiteindelijk afhankelijk van de bereidheid van mensen om verscheidenheid, andersheid en diversiteit te accepteren. Dat houdt in - zo bracht Pinto het onder woorden - dat geen gelovige verder kan gaan dan de beleefde constatering: "sorry, maar ik kan het met u niet eens zijn..."

Meervoudige identiteit

Dr. Joceline Césari presenteerde aan de hand van videomateriaal de situatie van moslimjongeren in de buitenwijken van Franse steden. Als sociologe stelt zij zich ten doel om mensen te begrijpen, niet zozeer vanuit hun ideologieën, maar in hun concrete situatie. Haar onderzoek bracht haar op het spoor van het begrip 'meervoudige identiteit'. Migranten blijven in hun zelf-beleving elementen van hun herkomst en hun omgeving te combineren. Het besef Arabier te zijn en ook Fransman gaat voor kinderen van migranten samen. In die zin is het spreken over identiteit als een geïntegreerde eenheid eerder verhullend dan verhelderend. Een jonge Libanese priester bracht het dilemma treffend naar voren: "Wie ben ik? Ik ben Libanees, katholiek en Arabier: in het evenwicht tussen deze elementen ligt mijn identiteit..." Overigens bleken met name de christenen uit Arabische landen weinig goede woorden over te hebben voor een

sociologische analyse van de situatie van moslimminderheden - voor hen te vrijblijvend en te academisch.

De negatieve beeldvorming over moslims in West-Europa verklaart Césari vanuit twee factoren: enerzijds de toenemende zichtbaarheid van de aanwezigheid moslims in de Europese steden en anderzijds de toenemende rol van islam als wereldmacht. Individuele moslims in Europa worden heel direct aangekeken op de effecten van de politieke macht van islamitische landen.

Alleen gerichte concrete analyse kan die negatieve beeldvorming ontkrachten. Want welbeschouwd zijn het de maatschappelijke variabelen die bepalend zijn voor de omstandigheden waaronder moslims in Europa leven, meer dan bijvoorbeeld godsdienst of nationaliteit.

Jongeren in Egypte

Dr. Ahmad Abdallah besprak de situatie van jongeren in Egypte. Hij tekent de situatie in een land waar het leven van de meerderheid beheerst wordt door de strijd om het dagelijks bestaan, in een (Arabisch) wereld die zichzelf in de verdediging voelt tegenover het Westen... Abdallah onderscheidde drie 'types' onder de jongeren van Egypte. Een grote 'verwarde' meerderheid van de jongeren die voornamelijk bezig is met overleven. Een kleinere groep 'escapisten', jongeren die vluchten in een vastomlijnd wereldbeeld - ofwel in een Westerse Coca-Cola cultuur ofwel in een radicale terugkeer naar de oorsprong van de islam. En een derde groep, een relatief kleine minderheid van de jonge intellectuelen, die hun situatie creatief doordenken met het oog op een meer humane toekomst. Zij weten zichzelf als moslims te plaatsen binnen de geschiedenis van de mensheid. Deze jongeren zijn het, in de optiek van Abdallah, die de toekomstige partners zullen zijn in een dialoog die verschillende godsdiensten omvat.

Deze analyse riep met name bij deelnemers uit de kringen van de missie veel vragen op: zijn die meerderheid van 80% van de werkende jongeren dan niet religieus? Waarom zouden wij onder hen geen partners kunnen vinden een de dialoog die midden in het dagelijks leven staat?

Dialoog in context

De 'korte berichten' uit verschillende landen bleken alles behalve eenduidig over de taken en de inzet van christenen in hun omgang met moslims. We luisterden naar de respons op systematische miskennis van rechten van christenen in Soedan waar de kerken met succes 'commissies voor vrede en recht' in het leven hebben geroepen; naar de situatie van zwarte jongeren, moslims en christenen, die elkaar steunen tijdens hun studietijd in Arabische landen; de rol van de kerken bij de wederopbouw van Libanon; de inzet van christelijke presentie in volledig geïslamiseerde landen; hoe politieke en etnische conflicten binnen Indonesische maatschappij aangewakkerd en soms ook voorkomen kunnen worden door kerken en moslimorganisaties; de houding van kerken ten aanzien van de moslimmeerderheid op het Filipijnse eiland Mindanao; het opbouwwerk van de kerken ten behoeve van de bevolking van de Afrikaanse Sahellanden; de roep om erkenning van de wijze waarop vrouwen dialoog beleven en erover spreken.

Dialoog is gesprek tussen gelovigen. Dat gesprek begint overal waar mensen uit verschillende godsdiensten samenleven. Het is een gesprek tussen mensen dat alles te maken heeft met scholing en opvoeding, beeldvorming, met (on-)gelijke kansen, oorlog en wederopbouw, economische macht en migratie, maatschappelijke positie, minderheden, discriminatie en miskennis, macht, invloed en dominantie. Geen spreken over dialoog, zonder oog voor de context.

Een week intensief contact met christenen uit vele landen breekt een wereld open en relateert het eigen perspectief op geloof en op dialoog. Dansend bidden in de kloostertuin, studeren en luisteren naar elkaar, samen bang zijn, samen hopen... Je keert huiswaarts met de uitdaging: om steeds minder te spreken vanuit de 'zuivere' godsdienst; om steeds meer en steeds nauwkeuriger te leren spreken over dialoog vanuit het perspectief van de gelovigen.

Het rapport van deze conferentie is te bestellen bij het PISAI, Viale di Trastevere 89, 00153 ROMA, Italia.

Belgisch Compromis brengt algemene Belgische Moslimraad nabij

Het belgisch verhaal om tot één vertegenwoordigende instantie te komen voor de gehele moslimbevolking in België is zijn ontknoping nabij. Tenminste als de hoop die de Heer Paul Cooreman, advocaat in Dendermonde, die sedert 1988 de onderhandelingen namens het ministerie van Justitie en minister De Clerck voert met de moslimgemeenschappen, bewaarheid wordt zoals hij het uitspreekt in de Belgische media op 19 en 20 februari II.

Zijn verwachtingen worden mee gedragen door een even hoopvolle Johan Leman die via het *Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding* een begeleidende rol speelt in de gesprekken.

Een wat men kan noemen 'Belgisch compromis' lijkt in de maak. Het brengt een zogenaamde *Belgische Moslimraad* nabij, waarover wij reeds het verhaal deden in de nummers van *Begrip* (maart 1996: 34-36; januari 1997:33-34).

Als er geen knoop komt in de gesprekken zullen de 300.000 Belgische moslims voor het einde van het jaar hun wettelijke vertegenwoordigers kunnen kiezen, die dan de huidige *Executieve van de Moslims* (zie onze vorige bijdragen hierover) zal opvolgen.

Zoals onze lezers weten erkent de Belgische Grondwet, in tegenstelling tot Nederland, Kerken en Godsdiensten en vraagt hen om als geldige gesprekspartner met één stem te spreken. Zo was de Islam sedert 1974 erkend: dit zou betekenen dat de staat bijdraagt tot de financiering van gebouwen en personeel. Maar de staat wenst daarvoor één gezagsorgaan als gesprekspartner, hetgeen voor de islam tot hiertoe nog altijd niet het geval was. De

Executive nam een beperkte taak hiervan op zich, namelijk voor de organisatie van het islamitisch godsdienstonderwijs en de islamitische begeleiding in ziekenhuizen en gevangeniswezen.

Wat is in de maak als 'Vertegenwoordigende instantie'? De verschillende moslimstrekkingen hebben op dit ogenblik een ontwerp tekst in bespreking waarover zij binnen twee maanden aan het ministerie van justitie uitsluitel dienen geven. De tekst stelt voor dat de leden van de verschillende gemeenschapschappen trapsgewijs verkiezingen organiseren waarbij ze als eerste trap 60 vertegenwoordigers kiezen, die dan bij een tweede trap 17 leden voor de zogenaamde centrale moslimraad verkiezen.

Eén hoofd- of woordvoerder, of een driemanschap per beurtsysteem kan dan de gesprekken met de Belgische Staat en instanties voeren. De verkiezingen, die aldus in twee trappen zouden plaatsvinden, zouden om de vijf jaar plaatsvinden en zowel binnen als buiten de moskeeën georganiseerd worden. Ze moeten ook waarborgen dat de kleinere groepen moslims in het gehele bestel aan bod komen.

Alle Belgische moslims kunnen op voet van gelijkheid hun recht op hun mening inbrengen. Of de leden van de raad de Belgische Nationaliteit moeten bezitten is nog niet beslist. Er is ook een grendel ingebouwd om te verhinderen dat moslimfundamentalisten in de raad zouden kunnen zetelen. De minister wil daartoe dat in het huishoudelijk reglement, dat de moslims zelf samen bepalen, wordt opgenomen dat de vertegenwoordigers de Belgische wetten, de democratische beginselen, gewoonten en omstandigheden respecteren, één van de Belgische talen

spreken en willen samenwerken in een geest van verdraagzaamheid. De Minister van Justitie zal zelf de Raad erkennen en behoudt aldus een aandeel in het geheel. De Raad zal bij zijn oprichting alle bevoegdheden hebben die nu ook de Rooms-Katholieke Kerk, de Verenigde Protestantse Kerk in België, de Anglicaanse Kerk, de Orthodoxe Kerk en de Joodse Gemeenschap en de Raad voor Lekenmoraal hebben. De staat zal dan automatisch bijdragen aan de door de Raad erkende moskeeën, de aanstelling van bedienaars, het islamgodsdienstonderwijs enzomeer. De honorering van moskeegemeenschappen en oprichting van moskeeën, de opleiding en aanstelling van imams, orderscheppen in het islamonderwijs e.d. behoort dan te gebeuren door deze Raad als één der belangrijkste taken als regulerende, inspecterende en controlerende instantie op meerdere vlakken zal hebben. Dit compromis heeft zich o.i. gespiegeld aan de totstandkoming van de Executive, die zoals de lezers in voorgaande nummers van *Begrip* kunnen lezen, ook in twee fasen tot stand kwam en groeide vanuit een zogenaamde 'Constituante' naar de huidige 17-leden-tellende Executive. Zoals in de huidige Executive, waar moslims van Marokkaanse, Turkse, andere nationaliteiten en Belgische oorsprong volgens numerieke aanwezigheid vertegenwoordigd zijn, zal dit ook in de aanstaande Belgische Moslimraad, of hoe hij ook zal heten, het geval zijn. Indien de nu beslissende eindfase succesvol kan worden afgerond zal inzake communicatie en integratie van de Islam in het Belgische Staats- en Samenlevingsmodel hiermee het veelaangehaalde 'Belgisch compromis van geven en krijgen' vermoedelijk een primeur gebracht hebben binnen de Westerse Samenlevingsmodellen. Immers, ook andere Europese landen zoeken naar een noodzakelijke integratie en communicatie met de belangrijke islamitische aanwezigheid in hun midden. De Islam wordt,

wanneer binnen de gestelde tijd de Moslims hun voorstellen aan de minister hieromtrent hebben geformuleerd, weldra in België 'een godsdienst zoals alle anderen' worden en alle vragen die velen omtrent Islam hebben zullen 'hiermee doorzichtiger' worden, zei Johan Leman in zijn commentaar bij dit gebeuren.- Simon Lambregs.

Beroering over Turks Huwelijk

Een 17-jarig meisje van Turkse afkomst heeft het gemeentebestuur van het Belgische Beringen voor de rechter gedaagd om erkenning van haar huwelijk af te dwingen. Zij wil haar man, met wie zij vorig jaar in Turkije is getrouwd, laten overkomen naar Beringen. Het gemeentebestuur geeft toe het vermoeden te hebben dat er sprake is van een schijnhuwelijk. Dat vermoeden kan de gemeente echter niet hard maken. De jongedame zegt dat ze uit liefde is getrouwd. Daarom hebben burgemeester Marcel Monaers (CVP) en zijn schepenen (wethouders) hun toevlucht genomen tot een list. Het gemeentebestuur weigerde de Turkse huwelijksakte over te schrijven in de burgerlijke stand. Want het huwelijk van het meisje, dat als migrant van de derde generatie zowel de Belgische als de Turkse nationaliteit bezit, is in Turkije weliswaar rechtsgeldig, maar in België niet. Alleen de jeugdrechter kan immers toestemming geven voor het huwelijk van een Belgisch minderjarig meisje.

Beringen, een oude mijngemeente, telt vierduizend Turken op een totale bevolking van tienduizend mensen. Het bestuur wil de immigratie vanuit Turkije een halt toeroepen. De Belgische immigratiewetgeving is streng, maar veel Turken komen toch nog het land binnen in het kader van gezinshereniging. Beringen kwam al eerder conflict met de Turkse gemeenschap, toen de gemeente weigerde om pasfoto's van vrouwen met hoofdoekjes te accepteren voor identiteitspa-

pieren. De Turkse vrouwen stapten toen naar de rechter, die hen in het geluk stelde. (*De Volkskrant* 13 febr. 1998)

Een Nederlandse in Turkije

Het blad van en voor Moslimvrouwen *Al-Nisa* heeft onlangs de eerste belevenissen opgenomen van een Nederlandse moslimvrouw, Maryam Scholten, die met haar man en kinderen naar een dorpje in Turkije is getrokken. Enkele citaten:

.. Ik heb al iets verteld over de school. Maar één verhaal zal ik nog vertellen. De eerste Turkse president is en was een belangrijk persoon voor Turkije en op school wordt dat al vroeg verteld en geleerd. Als ouders hebben we best moeite met deze nationalistische invloed op het onderwijs. De kinderen leren op school al vroeg wie hij was en leren daarover ook allerlei liedjes. Onze dochter (6,5 jaar) kwam van de week thuis en zei: "Mam, we moesten zingen: 'President A. is groot,' en daarna heb ik zachtjes gezongen: 'Allah is groot!'" Alhamdullillah. De leer methode van de Turkse basisscholen is overal hetzelfde, door het hele grote land heen. Ik noem het maar "de recht toe recht aan" methode, waar discipline o.a. een grote rol in speelt. Maar wij moeten tot onze grote vreugde constateren dat onze kinderen het tot nu toe (de 2e maand gaat in) heel goed doen op school. Ze gaan er opgeruimd naar toe, met de kinderen uit de straat, dus wij hoeven niet te brengen of te halen, dat is wel zo rustig. Het heeft echter ook een nadeel, en dat is dat je zo weinig van de school, leerkrachten en andere ouders ziet en dat vond ik in Nederland altijd zo leuk.

Ze komen ook heel rustig (wel moe, maar niet passief) weer thuis. Ze eten tussen de middag thuis en ook dat gaat heel gemakkelijk en ze vertellen honderduit! Nou dat was in Nederland vaak wel anders, dan kwamen ze echt opgefokt terug van school en had ik er soms mijn handen vol aan om hen in het gareel te krijgen. Na school

is er ook huiswerk (15 min. per dag, dus dat is te doen) en verder is het natuurlijk lekker buiten spelen met de kinderen uit de straat en gewoon hier op ons pleintje. Ze gaan niet naar andere straten en spelen ook niet binnen bij anderen. Dat is hier niet de gewoonte..

Mijn echtgenoot heeft het eigenlijk een stuk drukker dan in Nederland, heel veel komt op hem neer, want ik beheers de taal nog niet voldoende en bovendien is het hier de gewoonte dat de man de zaken 'buitenshuis' regelt. Maar hij blijft zichzelf en laat zich niet of nauwelijks beïnvloeden door wat er allemaal op hem afkomt en hoe de mensen over ons denken en wat ze van ons willen. Eigenlijk zijn we hier in Turkije nog meer 'anders/buitenbeentje' dan we in Nederland waren. Nederlanders zijn namelijk tolerant in de zin van: "als jij denkt dat je zo wilt leven, moet je dat zelf weten" en bemoeien zich er dan niet mee. Nou jammer dan! Maar het feit dat ik moslim ben, als Europese vrouw, dat wordt alom gewaardeerd en ik wordt regelmatig het Paradijs in geprezen..

Uit: Al-Nisa, Januari 1998, 25-27. Al-Nisa: Postbus 194, 5800 AD Venray

Islamitische Hogere Studiën in Nederland?

De moeizame ontwikkeling van onderwijs en onderzoek naar en ten behoeve van Islam and moslims gaat in een golfbeweging. Soms is er enige tijd nauwelijks nieuws, dan ineens breekt er weer een felle discussie los. Want dat is er de laatste zeker bij: het onderwerp blijkt aan meerdere zijden stevige debatten op te roepen. Nadat einde 1997 de initiatieven van islamitische zijde naar voren waren gekomen (zie BEGRIP Januari 1998:27-29), kwam in begin 1998 een initiatief van de Nederlandse academische wereld in het publieke debat. Het gaat hier om het reeds meermalen door onderwijsminister Jo Ritzen aangekondigde *Instituut voor de Studie van de Contemporaine Islam*, dat

aan de Rijksuniversiteit te Leiden moet worden opgericht. In de blauwdrukken van dit instituut spelen meerdere verlangens en al dan niet politieke opzetten een rol.

Een aspect van het nieuwe instituut is het verlangen om een onderdak te geven aan de reeds sinds een twintig jaar lopende samenwerking met Indonesische islamitische universiteiten, die al langere tijd studenten naar Leiden (en andere westerse universiteiten) sturen voor een kennismaking met de daar gebruikelijk traditie van godsdienstwetenschap. Een tweede kant is de herhaaldelijk terugkerende wens om een 'imam'-opleiding op academisch niveau te hebben, al dan niet in concurrentie met soortgelijke opleidingen in de herkomstlanden. Een derde aspect is het onderzoek naar de contemporaine islam, waarbij allerlei varianten tussen het 'objectieve en waarde vrije echt wetenschappelijke onderzoek' tot BVD-achtig onderzoek naar de gevaren van islamitisch fundamentalisme naar voren komen.

Tijdens de laatste Ramadan bezocht minister Ritzen Indonesië en hij rapporteerde het Nederlandse parlement op 11 maart 1998 over de islamstudiën: "In het gesprek met Minister Tarmizie Taher van Godsdienstzaken op 7 januari j.l. stelde ik aan de orde de rol van indonesië in de Islamitische wereld als land met het grootste aantal Islamitische inwoners. Volgens Minister Tarmizie Taher is Indonesië zich in toenemende mate bewust van het belang van de rol van indonesië in de Islamitische wereld. De Islam in Indonesië is echter niet radicaal van aard en er worden pogingen ondernomen om deze gematigde opstelling internationaal meer onder de aandacht te brengen. Hij bracht daarbij de door Indonesië in Jakarta te organiseren bijeenkomst van Islamologen uit heel de wereld naar voren. [Inmiddels afgelast, wel in verband met de economisch crisis, KS] Tevens onderstreept hij het belang van de wetenschappelijke bestudering van

de islam, m.n. in westerse landen. Op het gebied van de wetenschappelijke bestudering van de islam en van de opleiding van kader vindt er reeds samenwerking plaats tussen Nederland en Indonesië. Zo bestaat er de *Indonesian-Netherlands Cooperation in Islamic Studies-programma* (INIS). Doel van dit programma is familiarisatie van Indonesische Islamologen en (potentieel) Indonesisch kader met Westerse wetenschappelijke benaderingen van de Islam. Daarnaast is er in het kader van het wetenschappelijk samenwerkingsprogramma van de KNAW het onderzoeksprogramma *Indonesian-Netherlands Cooperation in Religious Studies* (INRS) in voorbereiding. Ik heb Minister Tarmizie Taher verzekerd, dat het INIS-programma als hoeksteen in de samenwerking tussen Nederland en indonesië zal worden gecontinueerd. Ik heb Minister Tarmizie Taher geïnformeerd over mijn voornemen tot oprichting van een *International Centre for Islamic Studies*. Dit centrum zou zich moeten richten op de studie van de Islam in relatie tot de huidige politieke, sociale en economische ontwikkelingen. Het gaat om de opbouw van een internationaal vooraanstaand instituut, waarbij wat betreft internationale samenwerking uiteraard niet alleen aan indonesië, maar ook aan landen als Marokko wordt gedacht. De functie is nl. ook sterk gericht op de dialoog over en met de Islam in Nederland zelf. Op termijn zullen ook het INIS en INRS-programma een plaats moeten krijgen in het centrum. In het Wetenschapsbudget 1997 heb ik u eerder van mijn voornemen tot oprichting van een centrum voor islamstudies op de hoogte gesteld..."

In de Nederlandse pers werd her en der de vrees uitgesproken dat buitenlandse regeringen zich teveel in de Nederlandse instellingen zouden mengen of dat de Nederlandse regering zich teveel met interne zaken van de Islam zou gaan bemoeien.

Fransen plannen voor een Islamfaculteit

Frankrijk is misschien wel het Europese land waar de scheiding tussen religie en staat (*laïcité*) het sterkst is doorgevoerd. Toch is er een belangrijke uitzondering: de Elzas, het voormalige Duitse gebied, dat na de oorlog van 1870-1871 bij Duitsland werd gevoegd, maar na de eerste wereldoorlog door het verdrag van Versailles (1919) bij Frankrijk kwam. In dit gebied bleven oude rechten bewaard. In Straatsburg bestaan daarom een katholieke en een protestante theologische faculteit binnen de universiteit.

Deze bijzondere positie heeft sinds einde 1996 enkelen er toe gebracht om te proberen een Islamitische Faculteit op te richten. Een van de belangrijkste initiatiefnemers is prof. Ralph Stehly, islamoloog aan de universiteit. Zijn argumenten klinken ook voor andere landen van Europa vrij gewoon: van de 500 imams in Frankrijk heeft slechts ong. 4% de Franse nationaliteit; de in Frankrijk opgroeiende moslimjeugd ontbreekt het aan goede kennis op gebied van de islam en juist dit gebrek kan leiden tot fundamentalisme. Eind 1996 heeft de emeritus hoogleraar bijbelwetenschappen Etienne Trocmé een gunstig rapport geschreven om het plan te ondersteunen: "In een land, waar religie en staat zo gescheiden zijn, moet de universiteit daar een rol spelen tegen het godsdienstig analfabetisme en voor de intellectuele versterking van een complexe moslimgemeenschap, die nog op zoek is naar zichzelf? Sinds enkele decennia is het barbarisme op religieus gebied zo diep geworteld en zo algemeen, dat velen ons onderwijs-systeem vragen om daar wat aan te doen.."

In het debat wordt er ook op gewezen, dat er niet alleen door de staat gesubsidieerde christelijke theologische faculteiten zijn. Al sinds 1829 is er een hogere rabbinale opleiding, eerst in Metz, later in Parijs, nu geworden tot een Hoger Instituut voor Hebreeuwse Studies, in samenwerking

met de universiteit en met steun van de Europese Unie. Zou er dan in de 'Europese hoofdstad' Straatsburg geen Europese Islamitische Faculteit kunnen komen?

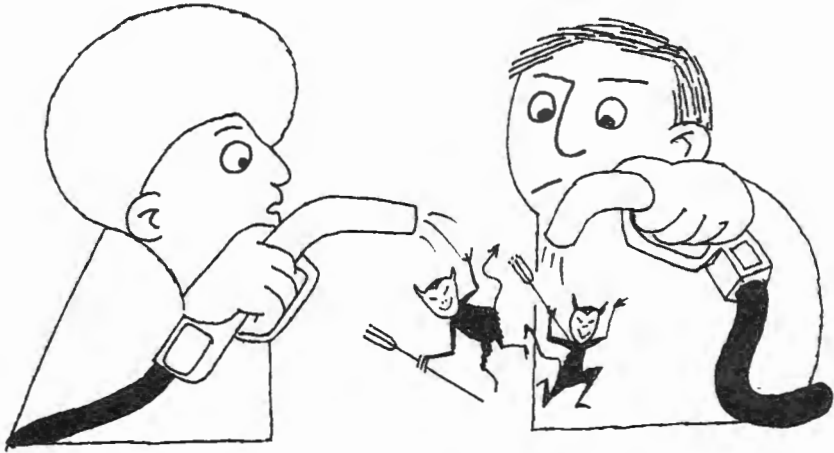
Tegenstemmen ontbreken natuurlijk ook niet. Naast de algemene argumenten, ontleend aan de scheiding van kerk en staat, maar ook aan de 'objectiviteit' van de wetenschap, wordt ook getwijfeld aan de juiste vormgeving en het draagvlak in de moslimgemeenschap.

Om dat laatste te versterken, is 26 September 1997 notarieel opgericht de *Association pour la création de la Faculté de Théologie Musulmane de Strasbourg*. Prof. Ralph Stehly is president, Ds. Roger Foehrlé is lid, maar er is ook een breed lidmaatschap van moslims geboortig uit Syrië, Jordanië, Marokko en Algerije, welke nu allen de Franse nationaliteit bezitten. Het debat gaat nog door.- Karel Steenbrink, met dank aan Dr. Jean Claude Basset uit Genève, die een dossier hierover toezond.

Contacten tussen Birmingham en Teheran

Het *Centrum voor de Studie van de Islam en Christen-Moslim Relaties*, CSIC, uit Birmingham heeft in oktober 1997 bezoek ontvangen van een aantal Iraniërs, onder wie Ayatollah Muhammad Khamenei en Syed A.M. Mirdamadi, secretaris Interreligieuze Zaken bij de OICC, Organisatie voor de Islamitische Landen Conferentie. Dit was een voortzetting van eerdere contacten. Er werden over en weer lezingen gegeven, discussies gehouden, terwijl ook is afgesproken om iedere twee jaar een gezamenlijke conferentie te houden. De eerste zal einde 1998 plaats vinden in Teheran.

Het CSIC onderhoudt al contacten met Al-Azhar in Cairo, Egypte, dat een gastdocent zendt. Van 4-6 April 1998 zal een gezamenlijke conferentie gehouden worden in Amman, Jordanië over "Beelden van elkaar."

.. De meeste oliestaten maken er een puinhoop van. Olie maakt de mensen dom. De oliesjeiks, die hun onderdanen gratis onderwijs en gezondheidszorg verschaffen, steken qua verspilling nog gunstig af vergeleken met de machthebbers in Irak, Libië, Algerije en Nigeria. Dat zijn militairen, die alleen uitblinken in de aanschaf van wapens. Olie lijkt een garantie voor corruptie en decadentie. Ook de puriteinse ayatollahs in Iran zijn voor het 'zwarte goud' bezwaken. Een veelbelovend olieland als Azerbeidjan vocht meteen een oorlog tegen buurland Armenië uit (en verloor). Uit de failliete boedel van de Sovjet-Unie (een oliestaat) zijn in Centraal-Azië nog veel meer slecht bestuurd republieken voortgekomen die van pijpleidingen dromen. Beschaafde oliestaten zijn er nauwelijks. Noorwegen is natuurlijk de politieke correctheid zelve. En Nederland heeft zijn aardgas. Maar het Britse tijdschrift THE ECONOMIST herinnerde onlangs aan de DUTCH DISEASE, het virus waarbij aardgasinkomsten de staatskas spekten en het aandeel van de industrie terugliep. Het oliedrama in een notedop! Exploitatie van energiebronnen is het domein van begunstigde oliemaatschappijen en staatsmonopolies. Dat leidt tot improductieve investeringen en -nog erger- vriendjespolitiek. Dat er op olie -het slijk der aarde- een vloek berust, is voor moslims én christenen een oud verhaal. Easy money baart -zie Saddam- kleine Satans. In zo'n omgeving is de heilige oorlog nooit ver weg. Gezegend zijn de volken die door noeste arbeid hun geld verdienen. Dirk-Jan Baars in De Volkskrant 16 Febr. 1998

Bronnenboek voor dialoog

Juliette Nasri Haddad, *Déclarations Communes Islamo-Chrétiennes 1954-1995. Textes originaux et traductions françaises. Choix des textes présentés*. Beyrouth: Dar El Machreq. 376 pp. ISBN 2-7214-5008-5 Prijs ong. NLG 50,- + porto. Distribution Librairie Orientale, B.P. 1986, Beyrouth, Libanon.

Juliette Nasri Haddad heeft velen aan zich verplicht door de volgens haar belangrijkste gezamenlijke verklaringen van dialoogconferenties van moslims en christenen in hun originele taal uit te geven en van een franse vertaling te voorzien. Van de 46 door haar uitgegeven teksten zijn er 31 in het engels opgesteld. Van de overige 15 was het origineel in tien gevallen in het frans, in drie in het Arabisch en twee in het Spaans. Op de buitenkant van haar bronnenverzameling staat de titel in het Frans en in het Arabisch terwijl meer dan de helft van de collectie wordt gevormd door Engelstalige teksten. Op het eerste gezicht zijn die titels dus enigszins misleidend. Had Juliette Haddad met haar collega's Augustin Dupré la Tour en Hisham Nashabé besloten om die overige vijftien in het Engels te laten vertalen dan zouden nog meer mensen zijn verblijd door deze prachtige collectie. Een gemiste kans. De meeste teksten zijn ontstaan tijdens conferenties die werden belegd door de afdelingen voor dialoog van de Wereldraad en van het Vaticaan. Maar regionale en nationale conferenties zijn ook goed vertegenwoordigd. Het boek bevat een register op onderwerpen, wat dubbelwerk op komende consultaties kan helpen voorkomen. Het sluit af met 14 grote uitvouwbare overzichten van bijna alle dialoogconferenties sedert 1954 waaraan moslims en christenen hebben deelgenomen, met

bibliografische bronvermeldingen, voor wie de verslagen wil raadplegen. Dit grote overzicht bevat dus ook een enorme lijst van de namen van conferenties waarvan geen teksten zijn opgenomen, met summere gegevens over het aantal deelnemers en de bronnen waar men meer informatie kan vinden. Het is vreemd dat met name een aantal conferenties van moslims en christenen in Europa niet werden vermeld. Dat vraagt om een aanvulling. Er bestaat ook een Arabisch editie van dit boek (1995), maar de laatste verklaring in dat deel is van 1992. Het boek is een must voor alle instituten en privépersonen die intensief bij het dialooggebeuren betrokken zijn. - Jan Slomp

Bevrijdingstheologie voor moslim minderheden

Farid Esack, *Qur'an, Liberation and Pluralism: An Islamic Perspective of Interreligious Solidarity Against Oppression*, Oxford: One World Press, 1997 288blz. Prijs US\$ 22,95

De auteur imam Farid Esack, docent aan de Universiteit Western Capeland bij Kaapstad in Zuid Afrika, kwam in 1985 naar Nederland op uitnodiging van de Nederlandse Zendingsraad om zijn moslimse visie te geven op het zogenaamde Kairosdocument, een belijdenis tegen apartheid. Vanwege zijn huidskleur hield de politie op Schiphol hem 24 uur vast. Dank zij kerkelijke protesten via de media, kon hij doorreizen en nog net de laatste dag van het Nederlandse beraad over het kairosdocument meemaken. Mevrouw Dr. G. Verstraelen-Gilhuis schreef naar aanleiding van dit beschamende incident een artikel over "Apartheid is harraam" (Kairosnummer *Wereld en Zending* 1985). Het

feit dat Farid Esack werd uitgenodigd geeft aan dat hij als een van de oprichters van de *Islamic Call Society* en als activist binnen de Zuid Afrikaanse afdeling van de *World Conference on Religion and Peace* samenwerking met andersgelovigen zocht. Zijn dissertatie is 'autobiografisch' en volgens eigen zeggen daarom niet objectief in die zin dat gemeenschappelijke actie de voedingsbodem werd van zijn theologische reflectie op interreligieuze samenwerking. Het grote belang van zijn studie lijkt mij te zijn dat Farid Esack vanuit een moslimse minderheid die teruggaat tot het midden van de 17e eeuw een theologisch fundament biedt gebaseerd op de Qur'an voor samenwerken met andersgelovigen en niet-gelovigen. Hun positie als geïmporteerde slaven, ballingen uit Nederlandse Indië, gevangenen, contract arbeiders uit Brits Indië, maakte dat moslims tot de meest gemarginaliseerde groeperingen behoorden die zich zoveel mogelijk accomodeerden aan hun situatie. Farid Esack toont aan dat juist deze accommodatie, door theologen gerechtvaardigd met een waarschuwing tegen *fitna* (onrust en verwarring zaaien) sommige moslims in feite tot collaborateurs met de uitvoerders van de apartheidsideologie maakte. In het voorwoord legt hij enkele gebruikte termen uit. Zo betekent vrijheid voor hem niet slechts dat moslims vrij zijn hun geloof te praktiseren, maar vooral dat alle mensen bevrijd worden van die wetten, sociale normen en economische praktijken die hen beletten hun mogelijkheden om voluit mens te zijn te ontwikkelen. Pluralisme houdt voor Esack in erkenning en acceptatie, dus meer dan tolerantie, van Anders- zijn in verscheidenheid, zowel naar binnen toe (binnen de *oemna*) als naar buiten. Binnen een religieuze context houdt dit in acceptatie van de verschillende individuele en collectieve (van moslims en niet-moslims) manieren om op transcendentie te reageren. Esack beschrijft hoe hem dit tot een nieuw ver-

staan van de Koran leidde, niet op een exclusieve manier waarbij de kring van de gelovigen steeds enger wordt omschreven en bijna alle christenen, joden enz. als 'ongelovigen' werden afgeschreven. Hij botst daarbij op een moslim variant van de vervangingstheologie (blz. 162). Zoals de kerk van zich zelf vond in de plaats van het jodendom te zijn gekomen, zo zagen vele moslims de islam als afschaffer en vervanger van jodendom en christendom. Hij ziet deze houding terugkeren in de traditionele Koranexegese die er geen oog meer voor had dat termen als islam (overgave aan God), eenheid Gods gereflecteerd in de eenheid van de mensheid, geloof, strijden voor vernederden en verdrukten ook op niet moslims zouden kunnen slaan. De evidente inclusieve betekenis van zulke teksten als Soera 2,62 wordt verdonkeremaand door sommige exegeten: "Zij die geloven, zij die het jodendom aanhangen, de christenen en de Sabiërs die in God en de laatste dag geloven en die deugdelijk handelen, voor hen is hun loon bij hun Heer en zij hebben niets te vrezen noch zullen zij bedroefd zijn." Uitleggers die beweren dat het hier om christen, joden en sabiërs die moslim waren geworden gaan volgens Farid tegen de evidente betekenis van de tekst in. Farid Esack ontdekte vele inclusieve uitspraken in de Koran, die door latere exegeten werden ontkracht. Voor het ontdekken en uitleggen van die teksten heeft hij veel gehad aan de hermeneutische ontwerpen van Fazlur Rahman en Mohammed Arkoun. Hoe was de reactie van zijn partners? Sommige strijders tegen apartheid zoals Gerrie Lubbe en Kliippië Kritzinger accepteerden moslim als andersgelovigen. Maar de Nederduits Gereformeerde verklaarde de islam tot een valse religie! Een van de meest ontroerende documenten die als bijlage is opgenomen is een brief van de Methodist Nelson Mandela vanuit de gevangenis op Robbeneiland om een imam te bedanken voor de

steun die hij van moslims had ondervonden in de strijd tegen apartheid. Farid Esack bestudeerde zowel de klassieke exegese (in het Arabisch en Urdu), onder meer tijdens zijn verblijf in Lahore, Pakistan, als ook moderne islamkunde in Duitsland en Engeland. In Birmingham verdedigde hij zijn dissertatie met als promotor Dr C.W. Troll.

Er bestaat een hadith die zegt "De Soenna (traditie) is de rechter over de Koran, niet de Koran over de Soenna". De bedoeling van deze hadith is natuurlijk dat de gelovige gemeenschap uitmaakt wat de Koran zegt. Maar deze zienswijze kan ook dat conservatisme leiden zodat de Koranuitleg de gevangene van de traditie wordt en zo weinig ruimte krijgt om in nieuwe situaties van (onderdrukte) moslim minderheden een bevrijdende boodschap te doen horen. Het is de intellectuele en morele verdienste van Dr Farid Esack dat hij door zijn dubbel engagement als strijder voor gerechtigheid en als uitlegger van de Koran voor zijn gemeenschap nieuwe wegen heeft geopend. Zijn methodiek lijkt me mutatis mutandis ook overdraagbaar op andere situaties waar moslim mannen en vrouwen naar bevrijding snakken en een legitimatie zoeken om de strijd daarvoor aan te gaan samen met andersgelovigen en andere verantwoordelijke medemenssen. Ik ben van mening dat de betekenis van Dr Farid Esack's studie voor met name moslim minderheden niet gemakkelijker overschat kan worden.

J. Slomp

De kleine oecumene over de grote

André Droogers e.a., *De stereotypering voorbij, evangelischen en oecumenischen over religieus pluralisme*, Zoetermeer: Boekencentrum 1997, 260 pag., ISBN 90-239-057401; prijs f 49,50

De samenstellers van deze bundel willen aantonen dat de verschillen in denken van evangelischen en oecumenischen minder

polariserend zijn ten aanzien van de pluriforme samenleving dan voorheen. In hoofdstuk vijf en zes gaan vertegenwoordigers van beide stromingen in op vragen die specifiek betrekking hebben op dialoog en getuigenis.

Het eerste dat opvalt is dat de ontwikkelingen rondom de vraag van dialoog en getuigenis zeer verschillend zijn.

Zowel Jan Slomp als Gé Spielman gaan in hun artikelen in op de ontwikkelingen zoals die zich voorgedaan hebben binnen de Rooms-katholieke kerk en in de Wereldraad van Kerken. Slomp geeft ook aan hoe zijn eigen denken beïnvloed is door het wonen en werken temidden van moslims in Pakistan. Al vanaf de jaren '30 hebben Hendrik Kraemer e.a. verschillende conferenties belegd over de vraag naar de verhouding met anders-gelovigen. Het denken over dialoog en getuigenis geraakte in een impasse. Door positieve uitspraken over de islam in het Tweede Vaticaanse Concilie in 1965 werd er ruimte gecreëerd om verder te denken. Slomp zelf was aangesproken door Kenneth Cragg die vijf roepingen van een christen noemde in *Call of the Minaret*: oproep tot begrijpen, dienstbetoon en samenwerken met moslims, goedmaken wat fout is gegaan in de koloniale tijd, dan pas proberen uit te leggen wat men gelooft, vol hoop en geduld wachten wat God gaat doen. Dat werd voor hem het uitgangspunt in het gesprek met anders-gelovigen. Op een conferentie in 1967 in Sri Lanka werd de dialoog verder verhelderd:

"Dialoog houdt een positieve poging in om tot een dieper verstaan van de waarheid te komen door een wederzijds besef van de overtuigingen en het getuigenis van de ander. Het houdt een verwachting in dat er iets nieuws kan gebeuren - het opengaan van een nieuwe dimensie waarvan men zich eerder niet bewust was. Dialoog houdt bereidheid in om te worden veranderd als wel om anderen te beïnvlo-

den. Een goede dialoog ontwikkelt zich wanneer een gesprekspartner zo spreekt dat de ander zich aangetrokken voelt om te luisteren, en omgekeerd dat terwijl de één luistert de ander zich gedrongen voelt te spreken. Men moet de uitkomst van de dialoog aan de Geest overlaten.”

Tineke Yürümez-Kroon geeft op eerlijke wijze aan dat evangelischen in het verleden vaak een houding hebben aangenomen van arrogantie, minachting en onwetendheid. Evangelischen realiseren zich nu steeds meer dat interreligieuze dialoog één van de vele manieren is waarop de kerk als gemeenschap getuigenis kan afleggen van het evangelie. In tegenstelling tot Slomp en Speelman benadrukt ze in haar artikel sterk dat de waarheidsvraag in de dialoog aan de orde moet komen. Zij is van mening dat het niet arrogant is om de unieke plaats van Jezus in het gesprek naar voren te brengen.

Gé Speelman onderscheidt *the dialogue of life* en *the dialogue of ideas*. In de dialoog van de ideeën zal het vooral om de godsdienstige vragen gaan, terwijl in de dialoog van het leven verschillende perspectieven in de samenleving aan de orde kunnen komen.

Speelman maakt duidelijk dat er een nuanceverschil is tussen getuigenis en dialoog. “Bij dialoog begint men te kijken naar de omringende wereld, de samenleving, de andere mensen die men daarin tegenkomt. In de ontmoeting met de ander wordt men zich dan vervolgens (beter, scherper) bewust van de eigen identiteit, van het geheel eigene van de christelijke boodschap. Het christelijk getuigenis daarentegen neemt zijn startpunt in de eigen gemeenschap, de eigen geloofstraditie en het eigen verhaal, en komt via dat verhaal uit bij de ander. Dialoog gaat van buiten naar binnen, getuigenis van binnen naar buiten” (p. 196).

Steeds zal er rekening mee gehouden moeten worden dat er spanningen kunnen optreden in de ontmoeting tussen moslims

en christenen. Gezien de verschillen in posities van de moslims en van de christenen in de Nederlandse samenleving, ontkomt men niet aan de vraag of de verwachtingspatronen op elkaar afgestemd zijn. Vanzelfsprekende contacten zijn er in Nederland nauwelijks, terwijl er ook een gebrek aan gelijkwaardigheid is. Belangrijke voorwaarden voor dialoog en getuigenis zijn naar de ander luisteren en bereid zijn het leven te delen. “Gezien deze redenen lijkt een expliciete woordverklaring van *middle class* christenen naar marginale moslims in de Nederlandse situatie me niet aan te bevelen” (p. 203).

Hoewel de twee praktijkverhalen als ook de achterliggende ideologie van IJzerman en Beukema sterk verschillen laten zij zich beiden uitdagen door de vragen van de straat die op hen afkomen.

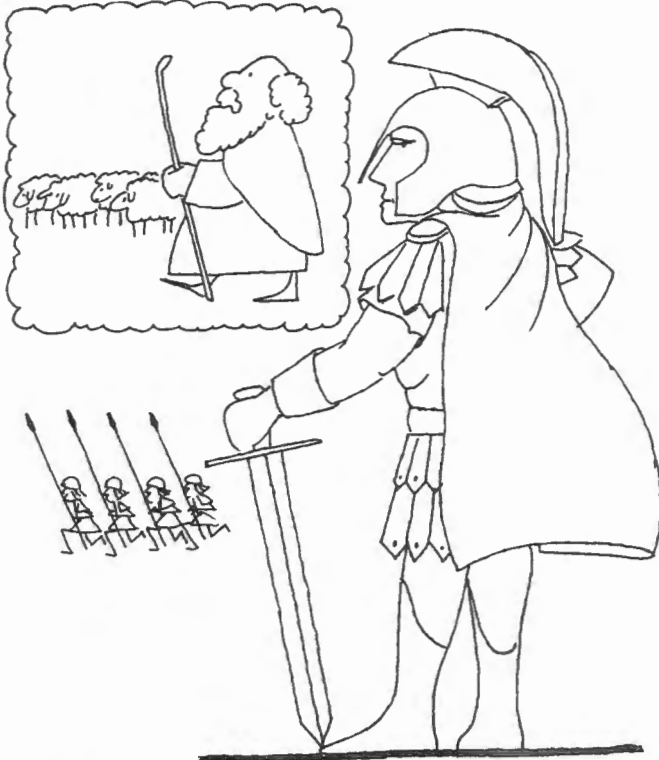
Misschien zijn we de stereotyperingen van evangelischen en oecumenischen voorbij. Toch blijven de startpunten om andersgelovigen te ontmoeten sterk verschillen, vooral als het gaat over de dialoog van de ideeën.- Josien Folbert

Alexander de Grote als Profeet van de Universele Religieuze Boodschap in het Midden-Oosten en Europa

In het nog jonge tijdschrift van de Engelse moslims uit Leicester, ENCOUNTERS, JOURNAL OF INTER-CULTURAL PERSPECTIVES, 1997 nr. 2, staat een boeiende bijdrage van Mahmoud Ayoub over religieus pluralisme. Voor Ayoub is niet Abraham de bindende factor voor de gezamenlijke traditie van Joden, Christendom en Islam, maar Alexander de Grote. Zijn beschouwing begint hij met de *Scharniertijd*, de theorie van de Duitse filosoof Karl Jaspers. Volgens deze was rond 600-500 voor de huidige tijdrekening wereldwijd religie in beweging. Door de eerste Griekse filosofen, de Joodse profeten als Jesaja, Zarathustra, de Buddha en Confucius werd een ethisch appèl op het individu versterkt. “De wijzen die de Upanis-

hads schreven, hadden kritiek op de oude en soms wel erg wrede vedische religie en preekten een diepzinnige monistische visie op de wereld. De Buddha verwierp de godenwereld van het Hindoeïsme en concentreerde zich op een humanistische aanpak van het probleem van het lijden en de ont-tovering van de wereld. Het hoogtepunt in deze religieuze ontwikkeling van de mensheid zien we in Alexander de Grote. Hij legde de Hellenistische cultuur als een groot schema op aan alle beschavingen van de toenmaals bekende wereld, van India tot in West-Europa. Dit was de grote cultuur-synthese, die zijn hoogtepunten beleefde in Jezus en Mohammed. Alexander kan daarom beschouwd worden

als de vader van de klassieke beschaving van Jodendom, Christendom en Islam. Daarom is het ook verrassend, dat hij door de traditie van de volkse Islam als een profeet wordt geëerd. In Alexander zien we een bewuste poging om één enkele cultuur op te leggen, minstens aan de landen rondom de Middellandse Zee, waar West-Europa, Noord-Afrika en het Midden Oosten bij horen." (blz. 104-105) Jezus brak met een particularistisch Joods geloof en bracht een nieuwe synthese binnen het Hellenisme, waarop Plotinus verder werkte en die in Muhammad zijn laatste verwoording vond. De 'Abrahamitische alliantie' hoeft dus geen exclusieve club te zijn! -KS

Hij legde de Hellenistische cultuur als een groot schema op aan alle beschavingen van de toenmaals bekende wereld, van India tot in West-Europa. Dit was de grote cultuur-synthese, die zijn hoogtepunten beleefde in Jezus en Mohammed.

Pauselijk Theologen over de godsdiensten
Internationale Theologische Commissie, *Het christendom en de godsdiensten*, in: *Kerkelijke Documentatie 1-2-1*, 1997, 235-262

De Rooms-Katholieke *Internationale Theologische Commissie* heeft in 1996 een document over de visies op religies gepubliceerd, dat nu ook in Nederlandse vertaling beschikbaar is. Het is geen document, dat mét de ander spreekt: het gaat alleen, en dan nog op een abstracte manier over de ander, of misschien zelfs dat niet eens. Het document beklemtoond, dat Jezus en vooral de kerk middelen tot verlossing en zaligheid zijn. Er staat in dit document geen enkel citaat van een schrift of leer van een andere religie, geen personen. De (katholieke) theologie wordt in twee stromingen ingedeeld: de één naar Jean Daniélou de andere naar Karl Rahner genoemd, respectabele theologen, die zo'n 10 tot 20 jaar geleden al op hoge leeftijd zijn overleden. Alsof Paul Knitter en Hans Küng helemaal geen nieuw inzichten hebben gegeven?

Het positieve gedeelte van het document bevat zeer veel behartenswaardige passages. De veel gewraakte uitspraak *Extra Ecclesiam nulla salus* (buiten de kerk geen heil) wordt genuanceerd tot zijn oorspronkelijk betekenis: "namelijk de leden van de kerk tot trouw aansporen. Wanneer deze zin geïntegreerd wordt in de algemenere zin *Extra Christum nulla salus*, is hij niet meer in tegenspraak met de roeping van alle mensen tot het heil." (70)

De andere religie blijft hier overigens wel een vage, niet concrete zaak. Dat lijkt mij het gevaarlijke van dit soort abstracte theologie: pas in de concrete ontmoeting met de ander, of die nu een barmhartige Samaritaan, dan wel een zeskoppig Beest is, kan er een echt religieus oordeel uitgesproken worden. Daarbuiten blijft het een vooroefening, niet zonder gevaar. Na vele positieve uitspraken sinds de uitspraak van

Vaticanium II uit 1965, *Nostra Aetate*, lijkt dit weer een stap terug. Maar kerkelijke processies gaan nu eenmaal vaak in dat pelgrims-ritme van een paar stappen vooruit, dan weer één achteruit. - Karel Steenbrink

Achtien Maal Leven en Leer beschreven

Nicolas J. Woly, *Meeting at the Precincts of Faith. A Study of Twentieth Century Christian and Muslim Views on Interreligious Relationships and its Impact on Missiology*, Kampen: Doct. Diss. Theol. Universiteit, 1998, 461 blz.

Op 16 januari 1998 promoveerde aan de Theologische Universiteit te Kampen de Indonesiër Nico Woly op een lijvig proefschrift over negen christenen en negen moslims, hun leven en hun opvattingen over de andere religie(s). Aan christelijke zijde vinden we o.m. Hendrik Kraemer, Kenneth Cragg en Hans Küng. Aan islamitische zijde Isma'il al-Faruqi, Mahmud Ayoub, Sayid Husein Nasr, Abul Kalam Azad, Fazlur Rahman, Nurcholis Madjid, Hasan Askari, Moh. Arkoun en Muhammad Talbi. Vrijwel alle auteurs, vooral de moslims, zijn voorstanders van een open houding voor de andere religie. In meer of mindere mate vinden ze wel allemaal hun eigen religie het meest voorstreefelijk. De ontmoeting vindt dan ook niet plaats in de kern van de eigen religie, maar als het ware in de 'gastenkamer', de in de titel genoemde voorhof van het geloof, Omdat het ook nog allemaal schrijvende theologen zijn, zit er eerder veel gelijkheid in de auteurs dan verrassende of zelfs pijnlijke tegenstellingen. De conclusie van het boek is dan op zich niet bepaald opwindend, maar bij dit soort van ontmoetingsprocessen mag je ook geen grootse wonderen verwachten. Om wonderen mag je wel bidden en daarom heeft het nawoord (428-434) een beschouwing over het 'probleem' van de verbondenheid in het gebed.-KS

Geachte redactie,

Ten behoeve van Uw lezers wil ik graag een paar kanttekeningen maken bij het verslagje van de WIS-dag (16 november 1997) dat verschenen is in BEGRIP Januari 1998. De opmerking dat de eerste spreker van die dag, Prof. Dr. Ulrich Libbrecht, een "secte-achtige figuur" zou zijn, is mij namelijk in het verkeerde keelgat geschoten.

Prof. Libbrecht is de auteur van een lijvig boekwerk, *Inleiding Comparatieve Filosofie: Opzet en ontwikkeling van een comparatief model*, Assen 1995, 548 blz. Laat ik beginnen met iets te vertellen over de achtergrond van dat boek en de auteur. De laatste is van huis uit wiskundige. Al snel raakte hij geboeid door de wiskundige gedachten van het oude China. Terwille van een werkelijk verstaan daarvan besloot hij Chinees te leren, een studie die hij afsloot met een proefschrift (Leiden) dat hem meteen een professoraat in de Chinese taal en letterkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven opleverde. In Leuven studeren veel buitenlandse studenten. Om hen een riem onder het hart te steken, kregen zij, behalve westerse filosofie die tot voor kort als de filosofie tout court gold, ook een inleidinkje hier en daar over de filosofie van de eigen landen van herkomst, met name China en India. Libbrecht stoorde de westerse superioriteitsgevoelens die daar achter zaten. Toen het zijn beurt was om zo'n inleiding te geven begon hij met het zoeken naar een methode die het mogelijk zou maken om over niet-westers denken te spreken zonder er, impliciet of expliciet, van uit te gaan dat het westen de enige plek ter wereld is waar echt gedacht wordt en waar bijgevolg de waarheid te vinden zou

zijn.

Het boek dat hier de vrucht van is, is om verschillende redenen buitengewoon boeiend. Om te beginnen is er het model dat ontwikkeld wordt. Dat is niet eenvoudig te begrijpen, maar wel spannend, omdat het gegevens van zowel de betawetenschappen als van de alfawetenschappen verwerkt. In de filosofie is dat iets bijzonders, want de meeste filosofen zijn typische alfa's. Het model presenteert een dynamisch evenwicht tussen natuurlijkheid (lichamelijkheid), rationaliteit (wetenschap) en emotionaliteit (mystiek). Het plaatst de mensgeschiedenis daarbij in een kosmologisch evolutionair kader. Ten tweede is het een boeiend boek omdat het uiterst leesbaar is, niet ten laatste omdat de auteur heel duidelijk in de tekst aanwezig is en de lezer meeneemt op zijn lange zoektocht. En ten derde bevat het talloze uitweidingen die als het ware essays in hun eigen recht zijn. In dat opzicht doet het denken aan Spengler's *Untergang des Abendlandes*. Twee nieuwe delen staan op stapel. De suggestie dat de auteur een secte-achtige inslag zou hebben, slaat werkelijk nergens op. Een van de aardige dingen van Libbrecht is juist dat hij zijn model voorlegt als een mogelijk model, meer niet; een model dat de discussie aan moet zwengelen over de vraag hoe recht te doen aan de inbreng van niet-westerse culturen.

Islamologen zullen wellicht betreuren dat de culturen van het Middenoosten veel minder ter sprake komen dan die van het verre oosten, en, tussen haakjes, die van Afrika. Maar wie verder leest dan het voorwoord en de preliminaire overwegingen zal onder de indruk raken van deze titanische poging om eigenhandig het westen-centrische denken te doorbreken,

en zal en passant veel wetenswaardigs opsteken. In Antwerpen en in Utrecht (*Filosofie Oost-West*) zijn naar aanleiding van Libbrechts werk filosofische cursussen ontstaan waar geprobeerd wordt om het denken van Oost (met inbegrip van het Midden Oosten) en West in gesprek te brengen. Wie daar meer van wil weten kan bij de auteur van dit weerwoord inlichtingen verkrijgen. Met dank voor de ruimte voor deze correctie.
Prof. Dr. Ilse N. Bulhof

CURSUSSEN EN ONTMOETINGEN

* De **Kerkendag in Kampen -98**, te houden op Zaterdag 25 April 1998 heeft op verschillende plaatsen een inter-religieus programma: de Moskee is open en biedt gastvrijheid, er zijn stands met boeken en tijdschriften en er zijn discussiegroepen. Info: 030-2304583.

* Een bijzonder initiatief in een bijzonder jaar - 1998 heeft een bijzonder karakter, en wel vanwege drie belangrijke herdenkingen: het 150-jarig bestaan van de Nederlandse Grondwet (met Artikel 1 als antidiscriminatiebepaling), 50 jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en 135 jaar afschaffing van de slavernij in het Nederlands Koninkrijk. Dit vormde aanleiding tot het ontwikkelen van een poster met de boodschap *Artikel 1 voor iedereen!* initiatief van Donald Jones, Guus Pengel, ARiC en het Anti Discriminatie Bureau Haarlem. Vormgeving van het affiche is van ontwerper Elroy Hiwat. Dit affiche kan besteld worden door overmaking van f8,50 (inclusief porto) naar Postbankrekening 73246 t.n.v. ARiC, onder vermelding van 'Artikel 1 - uitspraken'. Bestellen van meerdere exemplaren kan ook via ARiC, per fax 010 - 412 84

33, email aric@wirehub.nl of telefonisch 010 - 414 34 34. Per exemplaar wordt dan f.6,- in rekening gebracht plus de portokosten.

* In **Kontakt der Continenten** wordt een cursus aangeboden met als thema 'Interreligieuze dialoog'. De doelstelling van deze cursus is: *Voorwaarden, valkuilen tot interreligieuze dialoog formuleren en benoemen. Zelf oefenen in het voeren van dialoog.* Deze cursus zal plaats vinden van 23 november (10 uur) tot 25 november 1998 (13 uur). Begeleiding: Dr. Lieve Troch en Mw. Wil Bus. De prijs bedraagt f 395,- all-in. Info: Kontakt der Continenten, Amersfoortsestraat 20, 3769 AS Soesterberg, tel.: 0346-35.17.55, fax: 0346-35.47.35

* 22 maart wordt **Comeniusdag 1998** gehouden in de Grote Kerk te Naarden onder het thema *Europa, één markt, één cultuur, één religieuze basis?* Tijd: 14.30-17.30; sprekers o.m. Rabbijn van den Kamp en Imam Hamza Zaid Kailani. Info PB 5810, 1510 GA Naarden.

* 21 Maart, tijdens de Actieweek tegen

Racisme, 14-21 maart 1998, wordt in de Beurs van Berlage te Amsterdam de *Beurs van Kleurrijk Nederland* gehouden: 12.00-18.00.

* Vrijdag 17 April 1998 is de jaarlijkse themadag voor voorlichters Islam-Christendom in het Kerkelijk Dienstencentrum te Leusden. Spreker is Abdulwahid van Bommel over *Yunus Emre en de Mystiek*. Info: 033-4960360.

* Het Volkenkundig Museum te Rotterdam biedt tot eind 1998 een tentoonstelling: *Uitvaart- en rouwrituelen in multi-cultureel Nederland*. Willemskade 25; info: 010-411-2201.

* 29 Maart 1998, 15.00 wordt in Theater Bellevue te Amsterdam de *El Hizra-Literatuurprijs* uitgereikt door dichter Arie van den Berg. tevens wordt de bundel met bekroonde verhalen en gedichten aangeboden. Info: 020-4202517.

* In de Christelijke Vastentijd worden vanaf 1 maart tot Goede Vrijdag 10 April Zondagwakes gehouden bij de Grensvangenis, Tafelbergweg 10 te Amsterdam, op zondagen van 14.00-15.00. Info 020-6994320.

* Het *Joods Historisch Museum* te Amsterdam opent begin Maart 1998 een tentoonstelling over Oriëntaalse Joden in de Kaukasus-republieken als Tsjetsjenië, Georgië: de multi-etnische republieken waar de laatste jaren zoveel problemen zijn. In die gebieden wonen al eeuwenlang Joden, Moslims én Christenen in 'dynamische relaties', soms harmonisch soms in conflicten.

begrip

Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
Tel. 073-6145159 (tstnr.3)